

МИХАЙЛО ЯЦКІВ

ЧОРНІ КРИЛА

„Молода Музा“ 10. Львів 1909.

НАКЛАДОМ ГАЛІЇ ТВЕРДОХЛІБ
ДРУКАРНЯ СТАВРОПІГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД ЗАРЯДОМ МИХАЇЛА РЕФЦЯ

ДО МОЇХ ПРИЯТЕЛІВ.

Минуло десять літ, як вийшов я на літературну ниву. За той час зробив я мало. Тут належало би оправдати ся обставинами, які інтелігентного читача поза реальним твором не обходять і вивести, хто в ліпших обставинах зробив більше для народа чи для себе, а се знов мене не обходить.

Мої перешкоди були в капарнім дусі всеї Руси-України. За весь час своєї праці мав я народу утвердити ся в правді Франкових слів, які бризнув він кровю серця перед чужими в лиці нашій суспільності. Часи від тоді не змінилися, кепська політика, білянси натягані і латані кривдою робучих, молодих сил народа, нові економічні фрази зі старою системою синекур для сьвіжо „перепрацьованих“ джигунів, — цілій той брудний, гандлярсько-езуїтський крам, що запаршивив суспільність, стояти-ме ще якийсь час серед нашого загалу висше як штука і буде уважати ся за одиноку підйому культури й духа народа. Так затъма вкрила безодні творчого духа і нині поезія і штука потрібна лише для одиниць. Не говорю тут за себе — мене доля ще сяк-так милувала, — говорю за ті сили, які пропадають марно в наших баюрах і не мають відваги кинути суспільності правди в лиці. За сі слова ручу. Такого терпеливого досьвіду як мій, не дасть мені ніякий український, нієвропейський письменник, хиба лише Айтон Сінклер.

Нині зимовий день.

Нині спалив я за собою всі пори житя, аби мати волю на нову весну. І день за днем горить за мною, а завтра підйому ся молодий і сьвіжий. Нехай се слово буде безсмертне! В нинішнім дни тисячі літ, а в мині — ви всі мої живі і мертві Бра-

ти і Сестри, ваша туга, боротьба, проклони й поклони. Цілий лєгіон вас коло мене. Цілий лєгіон налічив я вас за марних десять лїт. Найліпші люди моого віку і найкрасші таланти, се ви, мої Приятелі. Тішу ся вами і честь мені приносить ваша приязнь.

Золоті телці, міняли, фальшівники публичної опінії, злодїї народа, налічили за той марний час також лєгіон — ворогів.

Чому вони далі при своїх впливах?

Чому, суспільність дає ся водити за ніс директорам цирку, комедії, мажибредам обрусів, побожним егзекуторам і всяким іншим плянаторам? — — —

Як не будете знали, то я колись скажу. Не оден зробив все, що міг, а що я маю зробити, про се нині ще ніхто нічого сказати не може.

Одні цінять пожертвоване молодого, ідейного товариша, інші знов повідають, що бровнінг треба було на разі справити де інде. Свою стайню передовсім належить вичистити.

І дають на се такий доказ:

В ночі засуду, патентовані розбійники спали сном блаженних, а на другий день здирали з робітників сему шкіру.

Дальше кажуть :

— Як гнали нас в своїм часі з гімназій за звичайне читанє українських книжок, (радикальна ідея у нас тоді що лишила ся) то за нами й пес не гавкнув. Про підготовлене ґрунту для молодого покоління, про нові видання Рудченка, Куліша Номіса, Чубинського нікому й не снилося, а Желехівського „Словар“ ішов в продаж на вагу паперу. Ми застали йорчики, церков, трираменний хрест, а замість поезії народного слова — дневникарсько-бюрократичний жаргон.

Третій доказ :

Дві найстарші і найбільші сили нашого народа, два великані, мої старі приятелі — оден

нині хорий з випарів рутенського багна, другий — найяснійший характер, гине з голоду. А що діється з Коцюбинським? Чи для нашої суспільності добрі — лиш злодії?

Від сотвореня сьвіта не кинув у нас ніхто клича: вироблюймо характери! — але знаємо інституції, в яких за ідейність карають, а підлota і безхарактерність є услів'ем до впливів і добробыту. Каже ся, що у нас нема мистців, ні поетів. Позволю собі спитати — чи серед таких обстановин родяться таланти? А коли вродились, то на чим мають оперти ся, що має сприяти їх розвоєви? Хто се пр. такий Філянський, Орищин? Де вони, що з ними діє ся?

Не роблю тут химер; моїх кісток дальші покоління не будуть рушати в гробі.

В гору мечі! Нехай живе творчість!

Нехай воскресне між нашим поколіннем бич божий в обороні поезії і штуки!

ДІВЧИНА НА ЧОРНІМ КОНИ.

Слдорови Твердохлібови.

I.

Зжив ся з самотою.

Нераз приходили думки: Коби опинити ся на пустини і не видіти людий. Не нарікав на них, але бажав не видіти їх. Не міг любити, нії ненавидіти.

Як пізнав, що всю, що жите може дати, легко здобути, то се вистало йому і він усунувся від суєти. Чимже тепер виповнити скуку?

Вглубляв ся в вічній правді, находив в ній поезію й забутє, але в ряди-годи будили ся спомини, морочили, зводили з дороги і затемнювали съвіт.

— За богато лишило ся в минੀ серця і воно приковує до людських доріг, — мовляв тоді.

Так минав рік за роком.

Одного полудня лежав в робітни і розсівався в нудьзі.

Не находив нічого в минувшинї, не знав будучності; весь вік, від малої дитини до нинੀ чув лиш себе самого на сїм съвіті. Схрестив руки на голові і думав.

— Родичі не бажали собі мене, бояли ся моого приходу на съвіт, люди обійшли ся без мене, щож робити з собою?

Розпушка точила його, точила як повільна язва, аж тут здалекої країни прилетіло таємне диво. Підоймив голову, глянув на вікно, надслухував і побілів. Отсе вимерло ціле місто, а над ним золоте і червоне съвітло. Встав і тихим кроком пішов до вікна. З великої вулиці вимела смерть всю жите, в однім вікні стояв труп і дивився з поза портієри скляними очима в долину. Згоді, поволи з кінця вулиці летів студений страх і мертвивтишину, а за ним дудонів тупіт кінських копит. З поза кривулі долітав тупіт кін-

ських копит, показала ся дівчина на чорнім коні, їхала поволі близше та близше. Даріян дивився з вікна, вона навернула в його браму, він поволік ся і впав на софу.

Повільний стук на сходах, двері отворилися, в робітню вйшла бліда дівоча постать і сіла коло него.

— Як вам живе ся?

Здигнув плечима і мовчав.

Вийшли до парку.

Ішла поволі, похилена і вдивила ся в землю.

— Ви зачували може, — шептала вона, — що мої хвилі не довгі?

— Так, чув... але не знаю, в чім смерть, а в чім жите, ви преці не можете вмерти.

Всьміхнула ся гірко і махнула рукою.

Сіли в ліску, бо вона дуже вмучила ся. Напав її кашель, отирала очі і набирала духу. Він вдивився в проміні на зівялім листю, вони блискотіли, мінили ся і погасали.

— Я прийшла простіть, що промовлю до вас по давному — я прийшла просити тебе о найбільшу річ, яка лиш коли могла бути в моїм житю.

Глянув на її смуток і ледви міг вимовити.

— Кажи, я всьо-всьо вчиню для тебе. Душу віддам — кажи, ти знаєш мене.

Вслухала ся в його голос, вслухала ся в його серце, нагадувала давну любов, забажала всею силою війти ще раз в його душу.

Спитала крізь задуму.

— Ти все ще смутний? Чому ти вічно смутний? Чому ти такий смутний, що твій смуток по нашій смерті сім поколінь укриє собою?

Мовчав.

— Ти дуже нещасливий! Нині пізнаю тебе так, як ще ніхто на сьвіті і виджу, як скривдила тебе і запропастила твою і свою душу!

Припадала до його ніг, та він не допускав.

— Коби я могла дати тобі хоч крихітку розради —

— Скажи, про що мала просити мене?

Збирала останки сили й духу.

— Хочу, аби ти останній з цілого сьвіта, одинокий живий з сего цілого мертвого сьвіта, попращав мене.

Пригорнув її до себе, вона відтручуvalа його з хорою розпukoю.

— Не схиляйся до мене — в минੀ смерть. Лепетав живо як дитина.

— Не боюся нічого, мені всю одно, не хочу, не можу, не буду жити без тебе! Вернися, моя найяснішша Музо, дай мені раду, як уратувати тебе — я знищу —

Я не годна оперти ся твоїй силі — мені лекше при твоїй груди — буду вічно з тобою, лиш не забудь попращати ся зі мною...

Зімліла в його обіймах.

— Клену ся на всі сили — відвідаю тебе і попрощаю ся з тобою.

Підвів її і помогав сісти на коня. Скинув капелюх, вона промовила з гірким усьміхом:

— Ти вже, бачу, лисий...

— Ая, лисий, небого, лисий, ха-ха... Не можу віднайти, в чім жите, а в чім смерть...

Глухо гомонів тупіт серед мертвої вулиці, дівчина пропадала в сумерку, Даріян стояв, усьміхався і повторяв останні слова.

II.

Лежала в веранді у відкритій домовині і біліла ся як лілея на чорнім коврі. Гірлянди дикого вина звисали з веранди, далеко в куті бли мало сьвітло на триніжку, вечір думав довкола на сьвіті.

Даріян притулив уста до її личка легенько, аби не збудити.

Листє шелестіло в парку, її личко оживало, він учув легесенький шепіт, як в своїй души.

— Я не вмерла, але не маю сили підвести ся, нї втворити очий. Не рухай мене, не буди смерти, мені так добре. Чую тебе при собі й оглядаю останками сну, який люди взяли за смерть. Моя воля доказала сего. Ще кілька хвиль твоя сила удержанить мене —

Ти вітхнув в мене любов першим цілунком — тямиш, тоді давно? — тепер замкни останнім.

Цілував її й шептав.

Бідна моя...

В його шепіт вплітало ся її сердечне лелінє, як дроганя ангельської струни, коли подих вечірного съвіта гладить її.

— Прости, прости мені всьо, я негідна, зломила твоє щастє —

— Ой, бідна ти моя —

— Ти прийшов до мене в гості, а я не маю чим приймити тебе, — от, диви, яке моє господарство —

— Ой, бідна ти, бідна моя —

— Ти дав мені серце, я беру його на той съвіт, а тобі не маю що лишити. — Лишаю тобі у заповіті чари творчости і се вистане на твоє самотне, смутне жите на сїй землі І змиється погань моого житя — я стану знов твоїм чистим ангелом, провідною Музою.

Будеш оглядати вічну правду, невиданий съвіт, в який я поведу тебе. Будеш оглядати пекольні муки і райські роскоші, будеш дивити ся на них як сонце, бо серце твоє я забрала...

А земне жите — гей, гей, яке воно бідне — як те листє, що шепоче тепер у сконї молитву вічної суєти.

Втворила очі, по хвилі ледви вимовила:

— Мій кінь...

Даріян біг наперед.

Пяний жовнір волік шаблю як птах зломане·
крило, на розі вулицї жебрав старий інвалід, а ко·
ли ніхто не звертав на него уваги, поздирав орде·
ри, затолочив їх в болото і поштигулькає гупаючи
з усеї сили закованою кулею в грудь землі. Дві
постаті дерли ся в тіни й одна другу тягнула в
пітьму. На съмітнику сиділа кретинська потвора
з висадженими очима, обгризала кістки дітий
і заходила ся здушеним реготом.

Настала пора, що криє ся поза людською·
увагою.

Статуї сходили зі скамій і шкандинали до
винного шинку, на старім цвинтаріщи повстава·
ли монахи, відвалили камінь від гробниці мона·
хинь і лізли до них на розпуст.

Даріян біг наперед.

ЯКІВ МОРЕНГА.

Дивлю ся на портрет того чоловіка і приходить стара думка, що для духа байдуже, яка на нїм глина. Скорше остане засада, що чоловік криє ся в непоказнім тілі, а звіря і всяке духове каліцтво під верхною поманою. Старі предки добре розуміли метафору побілених гробів.

Моренга, провідник поневолених Готентотів, видюша душа 300.000 темних — оден із сучасних героїв, тим більший, що не з книжок та европейських університетів, а з мами-землі висссав ідею, від батька-ліса і бога-неба навчив ся думати про свободу, пізнав права чоловіка, навчив ся цінити сумлінє людини і станув до бою за людську кривду. Чим супроти сеї геніяльної одиниці — цивілізована рука германської дипломатії, яка в одній хвили поре нгтем Христове знамено від чола аж на пупець, а в другій витягає хижакькі пазурі по оливкову шкіру більшого?

На цілій землі будяться дрібні народи. Щож се може шкодити великим? Молоді народи, се съвіжий, творчий первең серед съвітового порохна, від них іде весь поступ, культура і штука. Але дипломатія великих народів не годна сего зрозуміти. Німеччина й Англія силоміць накидує ся з опікою народам в Африці, а відома річ, що де сильні опікують ся слабшими, там та опіка очима вилазить.

Проголошує ся загально свободу і рівні права не лише всіх народів, але навіть одиниці. Съвітова се лож, велика як цілий съвіт. Коли-б Христос нині станув на землі, сказав би пословам лєгенди: „Venio, iterum crucifigi“! Що говорити про рівні права народів, коли в Росії, Англії, Франції, Німеччині, Австрії і всіх більших і менших Азіях ненажерти ситі толочать рідних братів... А що діє ся на очах усеї Европи з Хорва-

тами, Словаками та Українцями. І нема тої сили, аби дала по лапі гунським інстинктам і порішила: Вара, не руш, бо се не твоє!

В ім'я Христове змушує ся армії, бомбардувати й грабити міста, різати людей. Хто се, де і коли вичитав, аби Світло любови наказувало різати близжніх? Ніякий народ сего не вичитав, вичитали се лиш ненаситні верховоди, короновані голови. Сам народ не є ворогом жадного народа. Так еспанський клер випер Мавританів з Гранади. Мавритани пішли і лишили Альгамбуру. Тілько божественний дух міг сотворити те коронкове чудо архітектури. Се не poseur з „*Simplicissimus-a*“, не паяц, який вішає ся на ніч за вуса, мов лілик лапками до стелі, а в день позує евнухови до статуї св. Данила. І не будь мавританської Альгамбри, — не було би й Еспанії.

Армії, які йдуть стріляти, різати й грабити, повинні виречи ся Христової віри і перейти на віру в Чорта.

Поступова Європа повинна була уважати собі за честь, що її ідеї найшли такого гідного заступника в Африці. Тимчасом в „*Berliner Tageblatt-i*“ ч. 487 з 25—IX—1907 читаємо ось що:

„Смерть Моренги дає пізнати відрадне підвищене температури в німецько-англійських зносинах. Хоч ми і сеї гадки, що наше військо було би само справило ся з тим кованим на всі чотири ноги, ба майже геніяльним проводиром-банди, все-ж таки його смерть прийшла нам дуже на руку. Можна також безупередження признати, що англійське поліційне військо вивязало ся съ в ітло (*brillant*), щоби Моренгу зробити нешкідливим. То не все так було; не далекий час, як Морензі могло здавати ся, що він безпечний перед німецьким військом, коли перейшов границю Каплянду. Дуже се гарно, видіти, як два культурні народи сходять ся згідно в обороні півцивілізо-

ваних заколотників спокою. Однаке ще більша була би для нас відплата, коли-б також у великих міжнародних питанях між Німеччиною й Англією *fair play* все було в звичаю“.

Я той гадки, що тут Німеччина й Англія запечатала свою науку, на вічну пам'ять в історії, як фальш і брехню.

Моренга знов, чим супроти узброєних полків його гурт 140 приятелів з кількома рушницями та оберемком коликів. А Фульда другий раз не кликав до цілої Європи, як ген-то за Горким: „Ратуймо Моренгу!“

Спокійно дивлять ся благі очі Моренги з під крисатого капелюха. З тим усміхом гляділи би вони, коли-б уся ненаситна, хижакька сила сьвіта купала ся перед ним в крові, так само лагідно дивили би ся вони на свої діти та жінку, які тужать тепер і побивають ся за ним. Благородне серце, велика душа, яка на вагу правди і волі кладе свої діти, жінку і себе.

По всіх ілюстрованих часописях панував недавно Моренга. Заслухав ся в шум гуманних ідей, що цілими стовпцями кишіли довкола його голови та гей би мав сказати:

— То всюдь добре, але люди бідні...

Так спокійно дивить ся перед себе його побратим — Сфінкс в Гізег. Тисячі літ перейшли перед ним, а він все глядить мовчки.

Запав ся по шию в землю, а все питает очима:

Гей, епохи, покоління, котре з вас розвяже загадку?

ТИХИЙ СЬВІТ.

Вечір дрімає над селом.

Старий мужик спер ся на ворота, яблінка мече тінь на голову. З під крисані та сивих бров дивить ся глубока журба. За дорогою цимрована керничка. Дві нори блють в тій керниченці, а в малім плесі вечірне небо. Іде дівчина з коновками і здоровить старого тихим голосом.

Хлоп повів очима по обійтю, а журба била з серця як та вода з нори і летіла у тихий, вечерній съвіт. Обіймала село і ліс за селом, не находила границї тай вертала до серця.

Син йому не вдав ся.

Перед старим минали літа як філі на ріці. Гірко доробляв ся, а коли вже було коло чого газдувати, віддав всю готове в руки сина, бо сам не змагав і треба було спочити. Син оженив ся, тай от як газдує. Коло оборогів не позагрібано, сіно валяє ся під ногами, в саді кімаче, на отаві понамітувано каміння, приспа пообивана, упряж на тоці.

Газдує семий рік, а до хати нічого не прибуло, лише убиває з кождим днем, очивидячки убиває. Всьо, що старі руки придбали, щезає як за водою. Тісніші роки тепер, то правда, але й се правда, що хто чого в поті чола не запрацював, той готового не пошанує.

Давно були лекші роки, а людські руки ліпші, нині часи тяжші, а молоді руки лекші.

Старий намагав радою, прикладом і добрым словом і погрозою, а коли повидів, що всю як би горохом в стіну, дав спокій і не втручувався більше в синову господарку. В хаті суперечка, нелад, що навіть сверщок не має спокійного кутика, дітиска розпущені, старий не годен на то

всьо дивити ся і пильнує, аби лиш з хати та з косою на лаз, або з сокирою під шіпку. Так нудить він своїм съвітом на старі літа, як та гусільниця, що має заснувати ся в куклу.

Сховав упряж, аби роса не їла, взяв граблі і загрібав коло оборогів.

Нуд підсунув ся під серце і валив з ніг.

— Съвіте тихий, прийми мене до себе. Я гірко на отсій долони*) свою службу відбув, а що не пішло так, як я гадав — Твоя воля.

Був цар, що цілий свій вік дбав про добро краю, а коли воно не вдало ся, він одним махом пера касує всьо.

Цюлював землю.

— Ти була запущеним неужитком, бодлаче та жаливу витягав я руками, кожда грудка була в отсих моїх пальцях, кожда грудка пересякла потом і слізами. Дякую тобі, що служила міні вірно як мама дитині... Тепер так, як би мене, ні моєї праці не було навіть на тобі. Сліду не лишить ся ніякого. Але я нічого собі не жадаю, лише спокою...

Тихий съвіт вислухав ту молитву і на другий вечір покликав мужика до себе.

*) Батьківщина.

СОНЦЕ ЗАПАДАЄ...

Встав я ще днини не було і пішов в дорогу.

Приходжу до Яблінки, а то хати великі, а віконця такі, що на божу правду, буде тримати лише півтора ліктя і то зі середини поприбивані. А хати чорні як у недбалого газди обора.

Приходжу до Порогів, а там ще гірше, ніж в Яблінці. Хата з доброго дерева кладена, але пусто докінчена, бо зверха лубами понакривана. Приходжу недалеко тартаку, тай зробив ся вечір. Треба десь повернути на ніч. Повертаю до одного доброго газди і питаю газдині, чи не переночував би, а вона повідат: „Або я бороню? Та я ні бороню, але не знаю, що буде газда казати, бо нема 'го дома. Десь поїхав у ліс з баҳуром“. Хата велика як добра стодола, а віконця маленькі і темно, хоч на дворі ще сонце не зайшло. Чую, десь вівці в хаті блеють, але не виджу, де. Чую, та бо й корова зарикала також у хаті, але також не видко, де. Газдиня засьвітила скіпками, а то в хаті гірше як в бовдурі, бо хата курна. Там де постіль, то за драбиною повно ягнят. Де стіл, там корови.

Звязав я руками коліно, слухаю своєї нудьги і пускаю деяке слово на голос, от, аби лише чути. Так балакаємо обое з газдинею, аж рипнули двері і входить дівчина. Внесла полотно і поклала на лаві, ми обое в одну хвилю подивилися на себе, вона гейби здивувала ся, аж станула, витримала мое око і вийшла. Тримала голову з горда, очи як би трохи приболіли від диму. А мене як би пришибло. Все мені видить ся, що вона ще стоїть і съвітло мигає по ній та по вишиваній сорочці. Як в яспояві. Через час та дівчина у війшла знов і сіла коло печі. Ми дивилися на себе, я стратив бесіду.

Аж тут чую, приїздить газда. Позаганяв коні до стайнї, а сам уходить до хати.

— Добрий вечір, га!

Повитав ся зо мною, пригуковатий чоловік, як бочка, цілий мокрий й обталапаний.

— А не топиш, жінко, га, та не вариш де-що їсти?

Вона зараз затопила і накидала бульби перед піч. А то в хаті повно диму найшло з печі. Отвирають вікно в стели, аби той дим виходив. Горить в печі, але нічо не варить ся, лише бульба пече ся. Відтак посідали ми тай їли ту бульбу з огірковим росолом. Старий спитав, відки я забрив аж у Пороги, я сказав, що з Гринівки і хочу тут станути до роботи в тартаку. Відтак сказав він бахурови, що треба нарізати січки, бахур пішов приніс вівсяної соломи, старий справив ся йти до сіний, та я не міг дурно сидіти і пішов помочи. Стара взяла ся до пускання. Напустила повну хату овець, а ягнята з під постелі. Ех, як зачне одно по другім скакати, ходити та блеяти! Стара ловила ягнята та розкидувала кожде до його мами.

Врізали ми трохи січки тай каже старий:

— Підемо спати!

Пішов бахур, вніс соломи, постелили мені в куті, бо инде не було місця і дали верету від коний. Стара полізла на піч, бахур на запіч, а старий на припіч, але таки не визував ся з ходаків, бо казав, що як визує ся, то гірше змерзне в ноги. Дівчина лягла на постіль. Скипка згасла, всі поснули борзо. Вівці товкли ся без впину і блеяли, їх піт пік мене як гранею, корови зачали ходити, я мусівуважати, аби котра не приступила мені голови. Закурив я люльку, спер ся на ліктях тай думаю, а та дівчина все стоїть передо мною... Там далеко мій отець і мати газдують

на богатім маєтку, а мені двацять три роки
й я скитаю ся і нігде не міг приrosti.

— Шкода твоєї львиної сили. Ти нігде міс-
ця не загрієш, бо під тобою земля горить, —
казав бувало отець.

Ех, правда, що шкода, але чому воно так
— не вам се знати.

Аж от тепер, перший раз на моїм віку обій-
мив мене отсей кут. Може хоч тут знайду свій
спокій... Всьо добре, але чи ота горда та дивна
дівчина схоче мене?

Тут стало таке, що я аж підняв ся й сів.
До мене нахилила ся біла постать — я обіймив
її і положив коло себе. Тепер, хоч би й сам най-
старший чорт боронив — я повалю гори, а її не
віддам!..

Так пролежав я, аж сонце засьвітило божу
днину. Встаю, встав і газда, пішов, дав коням
сіна і вийшов до хати. Вмив ся, сюди-туди по
хаті — нема в що повтирати ся. От він став на
припічок, підоймив на жінці мальованку тай пов-
тирав ся.

Дівчина встала тай ще красща до схід сон-
ця як з вечера.

Я зібрав ся тай попросив газдів, аби по-
слушали моого слова.

— Газди мої шановні, — кажу, — дякую
вам за нічліг. Далекі краї збив я своїми ногами
тай все сустав, аж тут до вас повела мене не-
видима рука. Не надіяв ся сего і не за тим шу-
кав. Видить ся мені, що ангели несли квітки в
далекі ясні краї тай отсю одну тут опустили.
Тож будьте вибачні, що отак несподівано і без
старостів, сам від себе кажу отсе щире слово
тай прошу вас о руку вашої доньки.

Стара похитала головою і гірко заплакала,
а старий вдарив ся по полі і сказав:

— Годний парубче! Ми би з радої душі не боронили тобі нашої дитини, нї статку, та щож, коли Бог не поблагословив нас і не дав нашій дитині мови.

Я опинив ся на Ялівцях.⁵ Живої душі не було. За мною село в долині, я кинув Пороги і пішов у съвіт.

ЗА ГОРОЮ.

З поза хмари одна зірка виглядала. Вітер суятив по смерекових берегах, сьвіт був темний та дикий.

Стежкою йшло двоє людий і ялівка.

От, я вже, рахувати, газда. Буяв, вичиняв ся, а тепер прийшла черга на статок...

Гий, мав я гадку на інше, та не вдало ся...
Молода жінка думала по свому.

Не погуляла, сих Великодних свят навіть на жук не ходила, а тут вже й жінкою стала. Пропало дівоване, за Василя і не згадуй, — бодай не приснив ся ніколи... Засукай рукави, бо мати не стане за тебе до роботи і не скаже: Гуляй, доню, не бороню.

Молодій жінці колотить ся в голові весіле.
Вона сирота, то їй так съпівали:

Стукнули ангелл в небі,
збудили батенька в гробі;
вставай, батеньку, до суду.
іде твоє дитятко до слюбу...

Безвухий додає жалю на крипці. Скривив злодюга губу, торкає цимбалістого й оба бутять та удають, як жінки заводята.

Коло мисника покритка Кривенька збирає слози в червону хустину, а Фрей Хабаз зачeme ричив голову, задер чоло і крутить ся зі свахою як жовнір з гвером. Тримає руки на її плечах, а вона груба і куца тримає ся його в поясі. На чотирох кутах хати відкидає він в бік головою остро як рекрут перед старшим, аж патли відлітають, наступає на праву ногу дубаючи і валить в грагар долонею як пранником. Хата здригає, він присідає, а сваха за ним потрясає грубим задом.

Жінка сіпнула його за рукав.

— Йой, публіко мерзенна, публіко-о-о ! Йой
гріхи неспасенні, гріхи-и-и !

Він пустив сваху і присік ся до жінки.

— Цитро, а ти че-е ? То як Кривенька нагадала собі першого небіщика і пускає компліє, то й я маю робити з весіля похорон та заводити з усіми бабами !? Тихо мо-о-о, бо як замашу, то лише дух вискочить як птах з клітки ! Ані крікнеш...

— Не піду, мамо, в танець, бо неволя в серці.

. — Іди, дитинко, бо з Іваном твоя доля. А на косичку уважай, аби хто не стягнув, бо за нею й твоя доля як чічка на бистрій воді.

Молода жінка посмітріла за пазуху.

— Косичка є. Я тяміла. Скоро лише ізза стола, а я її з голови та в пазуху. Не бійте с...
Гооо, вороги тяженські, не боять ся гріха.

Бокші йде спокійно як би до своєї стайні. Все така буйна, а нині як дитина. Мама дали із широї руки. Вивели зі стайні тай бастринок через полу подали. „На, донько, не жалую тобі. Дві вас було, а тепер мої очі будуть самі, бо ви в інший сьвіт, а я в інший. Нині розходимо ся так, а колись гірше, — ну, Боже вас благослови...

— Мамо, мамо, який він буде ?

— Га, дитинко, і сей можеувійде. Будь щира та послушна, то й він тебе пошанує.

— Адіть, і бастринка не треба, йде за нами як би знала дорогу.

— Ти мені не викай, бо ти моя жінка, а я рахувати, твій чоловік.

Зійшли з гори і станули перед хатою. Хата рублена в вугли, за нею корчі, а далі, берегом чорніє ліс. Молодий чоловік показав рукою на хату, потому обіймив жінку і притис її голову до груди. Піддавала ся. Пригорнув за шию, до него висунулися горячі уста. Весняний вечір наводить нераз отак солодку обмороку, аж земля важить ся під ногами...

Перед порогом жінка затреміла й станула.
Повидів се чоловік взяв її за руку і промовив:

— Як встанеш, ясне сонінько, то привитай
отсю молоду газдиню в моїх порогах щастем,
здравлєм. доброю долею і мене при ній і всіх
добрих людей на сьвіті, на славу і радість усеї
Руси-України!

Припняли корову в сінях, дали сіна і пішли
в хату. Засьвітили, він сів на лаву, жінка хотіла
прятати дещо, та він не дав. Пригнув її до себе
як берізку, вона не боронила. Тулив її голову
в долонях, пригорнув до груди, потім відхилив
і одно другому вдивлялося в очі. Де вони
зросли і як тут зійшлися? Уесь сьвіт спить те-
пер, а вони самі... Дивне диво: вони тут обос-
разом самі, а весь сьвіт спить тепер... Страх пе-
релітав крізь очі одної душі в другу. Хто кому
буде приятелем, а хто ворогом? Чи радість, чи
смюок зза Дунаю прийде до них в гості? Хто
тут перший умре, хто кого буде ховати? Хто
відгадає?..

Дві душі пересувалися з одного ока в дру-
ге як сонце в плеса й відчитували свій талан.

Вона сплакнула й пригорнула ся до його
серця, як би просила, аби не бив її.

— Гий, хата нова тай сволок здоровий —
чим тут нині журити ся! Гасім, жінко, а решта
всьо пусте...

ЗЕРНО ГІРЧИЦІ.

Весняний ранок заглядав крізь двері старенької церкви. В діравій бани і на столітніх липах дзвібоніли пташки. Земля зітхала як дівчина в просоню, а з її усьміху сипалися білі квітки. Сивий як голуб съвященик тер холодні руки, дивився з церкви понад запалі могилки, далеко на зелені береги, та хлопські хати, а в груди дрожав псалом :

- Вскую прескорбна єси, душе моя і вскую смущаєши мя?

Що року будиться земля і що року воскресає серце великого Мученика. Що року питаемо себе, де поділися наші давні весни ?

Старий вслушався в молитви, що шуміли довкола него. Одна спадала чистим шепотом як слози на зісохлий барвінок, друга горіла щиро як яра съвічка і несла жаль до царства вічності, інша плила зітханнями з під скелі турбот і нужди. Церков стала съвятынею хлопської туги.

Старий Щербан приперся до стіни, звісив голову і стойть мовчки без руху. Стратив рідну і маєток і дістав думи. Так знайшли його раз люди в лісі і він сказав, що серце його болить. Іншим разом мовив, що він під землею.

На переді чоло : війт, два присяжні, писар і паламар. Війт не письменний. „Всяку справу треба брати політично“, — каже він звичайно. Не вірить в засуд на смерть через повіщене. „Се брехня і я не дам себе переконати. То було давно, старі люди так розказують, а нині є лише вічний кримінал. Де-ж би найясніший monarch дав вішати чоловіка як пса!?

Коло одвірка стойть парубок, що від сердечного страху дістав „тоту слабість“. Вийшов осіннього, темного вечера на обійстє, аж тут щось біле перебігло йому дорогу. Се в сусіднім анкири

ходив хтось зі сьвітлом і воно так замигало по обійстю.

— Перший раз, отче духовний, станув я з плугом. Торік ще тато орали — а нинੋ вони он, під зеленою муравою...

А жито вродило.

— Се Пан-Біг так сиротам годить, аби за вітцем не бандували тай стали добрими газдами, — говорили люди.

Священик був самотній, не мав своєї парохії, лиш ходив від села до села і навчав правди. Любив нарід, розумів його хиби, журбу і втіху, тримав на долоні його серце.

— Двома скарбами обдарувала мене доля : народом і терпіннем.

Іншим разом сказав :

— Я бідний, бо мій народ бідний.

Мужик вів парубка за руку.

— Поволи, отут, клякай коло отця духовного.

Парубок вклякнув і похилив голову, до його серця йшла молитва, він заслухав ся в неї уважно. Священик закинув епітрахіль парубкови на голову, він обудив ся. Йому стало безпечно, як на самоті серед тишини і думок.

— Якими ти гріхами Бога образив ?

Підвів брови, відітхнув, аби настроїти голос до шепоту.

— Тяжкими гріхами ображаю Бога, ображаю його що днини й що години і серед ночий безсонних. Гнівлю його раз тим, що з мене не потріб і лише людям заваджаю, по друге тому, що трачу терпеливість і прошу, аби мене забрав вже раз із цього сьвіта, бо я не годен довше карати ся отак.

— Ти нічо, синку, не видиш ?

— Ні за макове зерно.

— А давно стратив ти очі ?

— На семім року.

— Через що ?

— Так Бог дав.

— Говорили мені люди, що мачоха випарила тобі горячою стравою.

— Най Господь милосерний боронить кожного чоловіка, аби йому такий тяжкий гріх не падав на душу.

— Але чи правду люде говорять?

— Я за людий не стану съвідчити, але хоть би воно й так, то щож се, отченку духовний, поможе?

— Я чув, що мачоха побиває тебе.

— Га, мачоха не мати .. Якже вона має мене добром благословити, коли у неї свої діти? Як вона має мене навидіти, коли я сам собі не нависний.

— А що батько на се?

Щож вони годні порадити? Хиба се лише не добре роблять, що боронять мені йти в съвіт.

— Ти, — кажуть, — господарська дитина і не можеш іти за прошеним хлібом, бо мати перевернула би ся в гробі.

— Як-же би ти, сину, пішов в съвіт такий невидючий каліка?

— Сумлінє в серцю маю і воно повело би мене дальше ніж очи, бо очи — завидні, ведуть лише до гріха. За дурно я би в съвіті хліба не йшов; люди вчили би ся на мені, як правду шанувати.

— Кажуть, що коли ти правиш огню до люльки, то мачошині діти кладуть гранчаки так, аби ти попік собі пальці, а вони съміють ся.

— Щож, отчику, дітем дивувати ся? Ім Бог гріха не пише, бо вони ще нічого не розуміють. Я оповідаю їм казки та съпіваю вечерами і вони люблять мене.

— Зачував я про ті казки. Де ти їх навчив ся?

По нерухомих обрисах сліпого перебіг гіркий усміх.

— Знаю, як люди в давнину жили, знаю, як тепер живуть, виджу як сирітські слізози валиють

ся по закутках, збираю ті слози й грію коло-
серця, дивлю ся як съвіт переходить попри мене,
тай так оповідаю.

Священик вдивив ся в вимарніле лицє па-
рубка. Перед ним станув темний, поневолений,
український народ.

— Мученику, ти не знаєш гріха. Ти чистий
як сльоза Бога, і покутуєш за чужі гріхи. Ти на
сїй землі як те зерно гірчиці з Святого письма.
Найдрібнійше воно між усяким насінєм, як же
виросте, то стане найбуйнійшим деревом, так що
птаство небесне прилітає кублитись між його
гілєм.

Голос священика дгожав серед церкви на
полумю вітхненого жалю, парубок припав до зе-
млї, мужики обступили його як съвяте съвітло
і тиснули кулаки до губ, а він бив ся в груди
і шептав:

— Боже милосерний, відки така ласка для
мене — я марний червак...

ТІНИ СЕРЕД ТІНИЙ.

Була ніч, по городах шумів вітер. На балконі сидів чоловік, його жінка та студент, який був у них на станції.

Голос чоловіка був розбитий, він позіхав, то заходився хорим съміхом. Студент оповідав щось, жінка докидувала деяке слово.

Чоловік яких 39 літ, сухий, в окулярах, заточувався легко в нерівнім ході. Нераз на сходах чути було його тяжкий віддих і сухий кашель. Він гарував на насущний в однім дуже подлім уряді. З цілої появи пробивала ся лагідність та втома. Жінка ранками в шляфроку, з папіросом в губі. Молода, ограйдана, з китайськими повіками і бездушним виразом, вифризована й вибілена як лялька на виставі. Була у неї служниця, а за другу служницю і попихача була старенька, рідна мати. Студент подобав на съяного, якого сват на селі витешев з клецка бардою. Кромі тих було четверо крайно запущених дітей. Чоловік запрацьовувався цілими днями, майже ніколи не було його дома. Вона закине нераз на себе намітку, легкий кашміровий шаль і виходить вечером з шумом і скриптом на другу, чи трету вулицю. Був в тім домі звичай, що коли на сходах далися чути крохи, то служниця відхилювала двері й зазирала, хто йде... Де діти опущені, а мати вичиняється як жива пастеля — там коханок полоче свої гріхи.

Люди плескали всячину про її вибагливі капелюхи і шумні строї. Та від часу, як надворний доставець, полковий авдітор, за дефравдацію пішов до клітки — капелюхи діставали лише нове перо або стяжку, шовки пошуміли на „Лавочки“, а сапянці зачали нагадувати старі беззубі роти.

Чоловік позіхнув змореним стогоном, сказав „добранич“ і пішов до другого покою. Жінка і студент лишилися на балконі.

Крізь скляні двері за ними прозирало світло і метало великі, покулені тіни на дахоміка, що стояв між деревами на другому боці.

Згодом пішла вона до другого покою, загасила світло, заперла двері, лишила чоловіка в потемках, вернула до студента і розложилася на колисковім кріслі. Він стояв коло неї. Дерева махали чорними крилами, захисти подабали на печери, в них шуміли шепоти і сопіла пяна, злодійська пристрасть.

Через час, на даху домика одна тінь хилилася поволі до тої, що лежала на хиткім фотели. Потому рука першої тіні опустилася легко на голову другої, за сим перша тінь хилилася поволі до другої й обі зрослися в обіймах.

Над тою роботою чорних духів хиталися тіни дерев з осінною суетою як на цвинтарі.

З далекого покою долетів острій кашель і замер.

З понурого саду виповзали потвори й отвірили горячі челюсти. Нерівну, грішну пару обстутили тіни і перешіптувалися — о-о-о —! — о-о-о —!

Проклята ніч обіймала всю довкола.

ВЕЧІРНІ ЗБИТКИ.

Товаришеви солодких і гірких хвиль —
Осппови Кузьмичеви.

Світ запав в хмарну сутінь. Скука волікла тіни по городі, вони зітхали і гинули в темних алєях.

Тихо на пальцях підкрадав ся директор заведеня божевільних, д-р Мандриль. Сховав ся за корчем і шептав:

— Земля пригортає мертві діти... Були гості, пили, гуляли... Гей, вишумів съміх, звітріло вино, вимер світ — лишив ся лиш проклін і навис надо мною.

Притаїв ся, запер дух, аж в груди душило і чим більше надслухував, тим грізнійші голоси непокоїли його.

За корчами, під муром стояв осел, запряжений до низького візка, яким возили моруг. Земля, обдерта съвіжо з весняної зелени, заносила порохном. Осел дрімав, на візку як на верхняку стола стояв. згорблений монах, крисатий капелюх на очі, в руках чотки. На переді високий поет проголошував отсю бесіду до осла:

— Героє Апулеєвого генія, які тайни пересувають ся тепер у твоїй ясновидній уяві? Тисячу девятьсот сімома мірами слів обдарували людий безсмертні боги, з тих для фільозофа потрібна лиш одна, а ти й ту понехав, бо знаєш, що най-исша мудрість в мовчанці. Символе терпеливої робучости і непохитного спокою. Чим супроти твоєї безсмертної трагедії циркова кольоратура переслідчої манії у нашого наставника!

Д-ра Мандриля прострілили сї слова, він мав вже втечи, але тут прикувала його інша подія.

З помежи трох людей, що сиділи на землі і слухали уважно, схопив ся бувший поборник зъвірів і став живо перечити.

— Не вірте, братя, сему поганському пророкові! Отсей осел, се той задумчивий накоренок, що в заклятій мовчанці кує анархістичні пляни. Се не робучість, але символ роздору, се той збунтований робітник, що киринить в добрій славі заведеня божевільних і нищить нашу управу. Ось я вас зараз переконаю!

Старий драбуга вхопив оголоблю і став гатити осла по голові. Осел подав ся в зад, та в тій хвили повставали тамті і давай бити його з боків. Осел станув як вкопаний і не рушив з місця.

— О, дивіть — він бойкотує нас! До протоколу з ним! — порішив менажерийний поборник.

На сї слова помічник поборника, якого по вигляді звали „Підсвинком“, а через йкаву бесіду — „Без'язиким“, обернув ся до монаха і скав з трепетом:

— Съвіг-съвіт-съвіт-ла Ра-до! Се-се-се є ре-ре-революція — а власти-и-во її не-не-ма —

Монах стояв як заклятий на візку, перебирає чотки і дзвонив зубами.

Поет підійшов до рога старого, опустілого павільона і станув коло камінного дідугана, що спер руки на колінах, а на голові двигав тяжкий різьблений причілок.

Маєш з чого реготати ся, старигане! Ти є суспільність. Богато людських комедій пересунуло ся перед тобою! Але треба, аби те, що настане, видів ти глибшими очима.

Тут бесідник виліз на дідугана, обіймив його за шию, зішкрабтав з лиця маску, а з під неї вийшло мертвє лицє, скривлене злодійським, підлим съміхом.

Поет взяв ніж і вертів глибокі діри в очах дідугана.

Мандрилеви видало ся, що підлазить до него скритий ворог, він скулив ся і чмихнув на стежку.

Мигнула йому думка, що чоловік був доти щасливий, доки крив ся в землі, тепер зачали люди літати понад неї і пізнали з фізики, що ходять стрімголов. Імів його заколот, він захистався і мав вже упасти в пропасть простору, але стрілила думка, що чоловік прикований до землі, се невольник і тут опинив ся він в своїм габінеті.

Вихилив чарку острого напою, насупив ся в фотели і курив без впину. Перед ним газета, отворена на отсім проклятім місци:

„В своїх упертих, чудернацьких фантазмагоріях забув п. д-р Мандриль, що наука медицини, при всяких, найновійших навіть здобутках, має означену границю, поза яку не вільно йому пускати ся і на власну руку переводити небезпечних операцій. В сліщнім часі покажемо на іншім місци цілому съвітови, як він довгими роками ошукував стареньку, побожну Консілію, туманив сліпу суспільність, обкрадав народ із шкіри покірного, робучого осла шис вісімнацяту калиту“.

Д-р Мандриль подер газету в кусні і пив та курив далі.

Двацять літ тяжкої праці, здобутків та почестьї, а тепер отся шматка нищить всю до тла. З попиханого сиротюка власними силами добився до сего трудного становища. В сірім житю за цілий вік ніхто не пригорнув його до серця. Шлюбна жінка, діти, ціле окружене чуже і далеке для него і він серед них як понурий аскет. Мав вроджену відразу до всякого ярма, всяка залежність понижує чоловіка і обменшує його вартість. Ненавидів обовязків як пес, але пильну-

вав їх для зиску як пес, аж отсе глухі, таємні вісти по газетах розбили до решти його хорі нерви.

Встав і хитким кроком вийшов до секційної салі. Здеряв ся рукою до стіни, на столі перед ним лежав труп молодого революціонера. По лиці д-ра Мандриля мигнуло здивоване, потім ледяний усміх, він взяв лянцет і підсунувся на пальцях до трупа. Обіймив його легонько за шию і шептав:

— Скажи, любчику, хто се зрабував мені спокій? Скажи — я маю зглядом тебе дальше ідучі пляни.

По даремнім очікуванню пустив руку, так що голова на скостенілій шиї відкинула ся гордо на своє місце. Д-р Мандриль загородив вправно ножем і по кількох хвилях держав в руці серце небіщика, як застрілену куропатву. Перетинав комірки і заглядав в них.

— Повідають поети, що треба самому мати серце, аби читати в чужім.

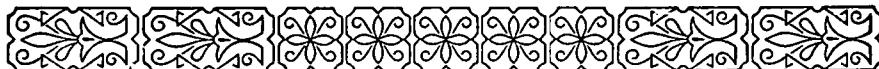
Глипнув на людський череп на столику,увидів в нім глумливий насыміх камінного дідугана в городі. Пішов і трутів його на відлітъ, але череп вивернув ся до гори зубами і мав незвичайно дурний вигляд. Мандриль кинув мертвє серце і вибіг на город. Місяць виглядав з поза чорних хмар як з вигорілого кратера. Мандриль згадав редактора.

— Але того, сучий сину, не знаєш, що всяка діяльність в приписаних границях, чи шалені промахи поза ними або й вічне лінівство — на одно вийде.

Упав змучений на лавку. Намагав ся побороти розстрій і шукав ратунку. Право камінного дідугана з підлим усміхом, куняв осел. Д-р Мандриль видів в нім весь живий, ворожий съвіт.

— Кажете, що я визискую людську працю. Так, так, плю чужу кров, — бо не маю своєї.

Схопив ся і вдарив долонею в чоло. Теорія Мільне-Едвардса і Ляндоа про переводжене відволокненої крові помішала ся йому. Підійшов до осла і зачав гладити його. Той підоймив голову і задрожав — Мандриль кинув ся на його шию і вхопчив зубами за горло. Звіря рвало собою, аж противник злетів на землю і поправило його ногою так, що чорна судьба довершила на нім своєї мести.

ОЙ НЕ ХОДИ ГРИЦЮ...

Ученик VII-ої гімназіяльної, Дмитро Чижик, клячів на ліжку і поводив ся дивно.

Два ученики І-ої кляси завважали від довшого часу в своїм інструкторі велику зміну, а тепер виставили носи з під ковдри і смотріли на него заперши дух.

Він витягнув руку перед себе і прошипів несамовито:

— Зраднице! Ти зломила моє щастє! Гинь враз зі мною!

Вдарив себе в груди і покотив ся на ліжко, оба хлопці виповзли як слижі і чмихнули до другої кімнати.

В уяві Чижика съвітло театру зілляло ся в ярку повінь, мережану рожевими личками, ясними строями, розхвилювану гураганом оплесків та окликів „Славно!“.

Так буде він виступати в геройських ролях, перейме ся ними всею душою, заволодіє публікою, а що найважнійше — очарує дівоче серце і здобуде славу.

З тих мрій збудив його рип дверий і съвітло.

— Що вам пане Чижик? Чи не хорі? Я від довшого часу повиділа, що ви якісь не свої.

Він підняв ся на лікти і глядів на білу спідницю газдині.

Подумав і зачав дивити ся на мокрий ручник в її руках.

— Може вам зимний оклад на голову?

— Ні, дякую, мені нічо не хибус. Я лише так в сні чогось налякав ся... Маю розстроєні нерви і не можу спати. В тім ціла річ.

— А може вам в школі що зле пішло? Скажіть, я знаю ся з паном Цінамоном, то може би з ним поговорити?

Се останнє розбудило його як студений вітер сірого вечера. Він порухав ся, як би його оса вжалила і бомкнув:

— Ні, ні, зовсім непотрібно; я ві всіх предметах стою добре.

Газдиня вийшла, Чижик відітхнув і вертав до своїх думок.

Там в театрі принадні дівчата, а та білявка найбільше притягає його. Від коли побачив її на сцені, від тоді й спокій його покинув і в науці пішло з Петрового дня... Але він стане колись з Несоленою в головних ролях і заграють обос, гей, заграють! Він буде студіювати драматичну штуку, посьвятись ся їй... Станули йому в памяті съвіжі стрічки з часописи: „Воскресло наше слово, збудив ся з віковічного сну і кайдан геній нашого народу, сходить зоря нашої поезії і штуки і має поставити нас на рівні з іншими народами. Настала крайна пора. Наша суспільність повинна подумати над тим, щоби наші сили не пропадали марно, повинна помочи молодим артистам в образованю і розвою талантів“.

Молодечі мрії обіймали Чижика солодким обманом. Накрив ся по шию і згадав одного учителя з синими очима і дівочим лицем, який мив ся на ніч сметанкою, лягав в рукавичках і скоро лиш сказав собі, що пора спати, так засиplяв в кількох хвилях.

На другий день перед полуднем, в театральній буді на передмістю, став Чижик перед директором, представив ся і заявив, що має охоту вступити „з патріотизму в устав театральної дружини, чує покликанє до штуки і любов до рідної сцени“.

Директор, Щогла, в витертим, крилатім плащи і циліндрі, борода брита раз на два тижні, ніс схожий до палямарського гасильника, а ріст

той, про який каже ся, що Пан-Біг міру загубив, — очима щура дивив ся на Чижика і видів його цілого. Чижик був стрункий хлопець, чуприна буйна, вус засіяв ся. Отаксувавши в мить Чижика, о скілько його поява відповідає формальним вимогам сцени, Щогла замітив байдужним тоном:

— Та, воно, добродію, добре, тільки не знаєте, чи ви маєте талант? Маєте голос, вмієте співати, знаєте ноти?

Знаю. Я був дірігентом у двох бурсах.

Щогла кивнув головою на суплера.

— Пане Буда, нема там пана Смичка?

— Є за кулісами.

— То ходіть, добродію, на сцену. О, так. Нехай вам здає ся, що отсе публіка, тут повів він рукою на перші ряди крісел, на яких тут і там сиділи актори й акторки, — а ви маєте спродукувати ся своїм голосом. Прошу.

— Що маю заспівати? — спитав Чижик.

— Що найліпше вмієте.

Чижик зачав:

— Ой вербо, вербо, кучерява!

Відсъпівав аж до слів: Змарнів я, сchorнів я”.

— Вистарчить, — сказав директор. — Голос ще не вироблений, але може вийти. Зрештою пан Смичок спробує вас, о скілько ви біглі в нотах. Не конче нині, можна завтра. Перед полуднем. Так. А ще одно, добродію. Чи позволяють вам родичі вступити до театру?

Позволяють, — відповів живо й без застанив Чижик.

— На всякий спосіб принесіть завтра позволене від родичів на письмі і подане. Так. А ще одно Чим ви до тепер занималися?

— Я учеником VII-ої кляси гімназіальної.

— А чому ж не кінчите гімназії?

— З причини браку матеріальних средств на удержане, — відповів шаблоновою фразою, в якій для психольога криється трагедія нашої змарнованої молодіжі. Є тут завчасна

зрілість, буйна очайдушність, недостача тривких основ виховання, так домашного як і суспільного, та плоский пессимізм, мов сквасніле вино, яке стояло відіткане в душнім закутку.

То всю сучасну хоробу — молодеча істерія. Але буває і друга причина, а її ім'я — фільозофія гододного жолудка. Добре такому молодому чоловікови, який вийшов з рідного гнізда здоровий і має силу до праці з бурсацької страви, чи з домашніх крупів, але що зробити з тими замлілими, блідими, а нераз незвичайно здібними та інтелігентними людьми, які не можуть погодити ся з бурсацьким простацтвом, ні з рідними вузликами, ні з тведою рукою камінних стовпів? А зважмо, що хиткий та капарний, політичний ґрунт грає тут також не малу роль. Що ж з такими робити? Чи вішати їх?

Але Щогла був би скорше впав на здогад, що його довжина надає ся до міреня кільометрів.

Чижик дивив ся на него, мов би мав спітати: „Як там у вас на першім поверсі? Чи гаразд? Всі здорові? Бо тут у нас, чоловічку, біда“. Йому пригадалися слова поета: „Maszcie krymskiego statku! Wielki Czatyrdachu!“

— А ще одно, — замітив директор. — Принесіть письмо від якої визначної особи, котра вас знає і дала би нам близші інформації що до вашої особи.

На другий день було вже позволене від родичів, сфабриковане зміненим почерком і підписане лівою рукою, хоч почасти з рідного села могла прийти ледви за пів тижня.

Адвокат Ходак приймив Чижика одним зирком через плече і коли той стояв при дверях та вияснював, по що приходить, сей розвернувся в фотели, як жаба в калабани, довбав байдужно в нігтях, врешті стратив терпець і сказав піднесеним голосом:

— Чи на голову впали! Таж там в театрі самі піяки й картярі! Подобало ся вам циганське жите і гадаєте, що зробите там карієру? Я чув, що ви пишете поезії. Се нічо не варта! Хліба не дастъ! Що то з тими поетами, що вони лише фантазією живуть, а не беруть житя поважно і не тримають ся льогіки! До театру вступають лише люди змарновані, легкодушні і недоварені дячки. Ви образований чоловік, перед вами отвирає ся съвіт і я зовсім не розумію, що може тягнути вас до театру?

Чижикови пригадали ся съвіжі слова з часописи: „До театру потрібні образовані люди, які могли би працювати над собою“ і т. д.

— Як тут погодити слова рецензента, з тим, що сей каже? — думав він. — Де тут льогіка? Котрий з них бреше?

Та д-р Ходак, аби позбути ся „сліпого“ клієнта, взяв візитівку і написав: „Сим посьвідчаю, що п. Дмитро Чижик, знаний мені лично, має заликоване до сцени і з огляду на його дотеперішне моральне поведене, не заходить жадна перешкода в принятю його до театру“.

За кілька днів цілий театр на сімох подорожних возах переїздив до далішого провінціонального міста. В тім часі відійшли три актори, оден вмер в шпитали, до хору треба було статистів, отже директор приймив Чижика на 25 ринських місячної платні. Вози з паками, скринями і куфрами стояли коло австерії, актори й акторки садовили ся з дітьми як кури на бантах, директор торгував ся з Жидами, з боку надійшов Чижик і здоймив капелюх.

— А ваші річи де? — спитав Щогла.

— Я тут напротив мешкаю.

— То йдіть по річи, але не бавте ся довго.

Чижик скоком, як кажуть, „на одній нозі“ побіг в хату й вибіг з вузликом під пахою, в нім була пара біля і дещо з одежі.

— Де маю сїдати, пане директор?

— Де будь, де лиш місце буде.

Чижик сів з заду воза на дручок і по сім американськім вступі витягнув руку в гору до актора з географічним носом, на якім, мов на мапі були сині та червоні значки.

— Маю честь представити ся — Чижик.

— Нагнібіда. Дуже мені приємно пізнати, — відповів актор. Старий хитрець усміхнувся, як кінь, що хоче вкусити.

— Чижики люблять сидіти на галузках.

По тім махнув рукою і додав:

— От, жаймо не так як люди, але по-при люди.

На вулиці міщанин бив пяну жінку цукром в голову. Вона вхопила його за полу, зігнула ся й кричала, а він гупав як цеглою. Фякер збирав кусники цукру з землі і сказав:

— Буде завтра на сніданок.

— Солодке бите, — завважив актор з ма-пою на носі, а його усміхнений профіль нагадував збитий чайник.

Пяний мужик вертав з міста і заточував ся, якби мав сказати: „І той кут мій, і сей я знаю“. Весела бабуха, на пів зарібниця і жебрачка, боса, з кобілкою, великий палець обвитий грубо білою перевязкою, вдарила долонею в паркан, тут перед самим носом мужика.

— А сеї дошки не хочете поцюлювати !?

Заскрипіла съміхом гей немашене колесо, похитувала головою, очі стали вузкі, як би ниткою зістебнував.

Мужик, який віз „триятер“, тримав оселедця за головку, обтріпав до люшні, витер в полу як кавалок шаблі, потому посолив та їв з хлібом.

Директор бісив ся, що одинокий на ціле місто фякер згодився на більшу заплату з іншим панком, а він буде тепер приневолений товчи ся цілу дорогу на простім возі, в додатку зі „своїми“ ненависними „людьми“.

— Я тебе навчу. Ти знаєш, з ким маєш до діла!? — кричав він до Жидка.

— Ну, ну, най пан не роблять комедії, бо тут не тиятер, — відповів Жид спокійно.

Директор рад-не-рад виліз на віз. Виглядав на драбинах як бузьок на плоті. Вози рушили в дорогу.

Був погідний день. Бабське літо снувалося по городах і полях, осінь чепурила ся як та модиця, що нагадає собі дівоцькі літа і кров в ній заграє.

В гурті людий, які прямують до одної ціли, затирають ся ціхи одиниць, не лиш по верха, але й духово. Гурт убиває окремі хисти одиниць і витворює звичайну, сіру ровень, матеріал до фільозофічної іронії. Лише чоловік гіркої, мучої съвідомості терпить серед гурту гірше, ніж на самоті і се виріжнює його на перший погляд. Так і тепер ціла артистична каравана не представляла нічо цікавого. Одні лиш цигани, той дивний народ-скитаєць зі съпіванкою на устах та з вічною тugoю за просторим небом, розлогими пустелями, чарує своїм мальовничим походом і поезією свободи. Мужикам, які везли гонти, цеглу і тертиці, впадали в очі передовсім паки і скрині, а на покулені постаті на возах дивилися зовсім байдужно.

— Відай, ото якісь Жиди з полотнами та сукнами їдуть десь на ярмарок, — казали вони.

Лише оден наймолодший газда, який недавно вернув з войська, а можна се було піznати по синій шапці і комісних штанах, показав на виступи кулісових полотен, які телепалися на довгих латах як три нужди і сказав :

— Що вам Бог дав! Таж се комедіянти, не видите, о-о. Се такі, що всякі штуки показують. Рахувати, триятер. Такий неоден, як пустит тумана, то ви би лиш очі відивили тай перехре-

стили сї. Як я був у жовнєрах, то нераз надивив сї.

Два мужики, оден по однім боці дороги, другий по противнім, ішли заложивши руки за спину і в віддаленю яких десять метрів від себе балакали. На пів милії розходив ся їх голос, але чоловік необізнаний з мужицьким житєм та духом народної мови, не збагнув би, про що вони вели розмову.

— То, вважаєте, карник. Ба, ая. Покусав зо мнов горіхи, ну, покусав, то покусав. Але бо він вважаєте, вчинив межи людьми, що я хочу підпустити йому червоного ксгута, тай подав мене! Ну міркуйте собі! Таке ви, рахувати, знаєте! Тай приходить мені на Водорщі, — я з хати, а то ще де-де! а тут вам, ка-у, ги-и-й, бадю рідненький! Але де-е там! Ані суди Боже! Щож тут робити!? Ги-й, міркую собі — ото! Бі-і-гме! Ну, тай я, вважаєте, сюди не туди, сюди не туди — пішов!

Річ в тім, що він пограничив ся зі своїм сусідом, а той вчинив між людьми, що сей хоче його підпалити і заскаржив до суду. Приходить візванє на Йордан, сей досьвіта з хати, а тут буря і злива, що годі рушити ся. Але він став шукати дороги і пішов на термін.

Театральна дружина тягнула через село. Зі стодоли летіли ритмічні лопаня ціпів, дим висотував ся з під стріхи і ніс запах съвіжого хліба. Вулицею ішов весільний гурт. Оден чоловік танцював навперед музиків і сьпівав як би в глубокій воді топив ся і кликав ратунку, другий скрутів ся, крикнув два слова, а на третім урвав в половині, як би його гадина вкусила. Оден старший мужик почервонів як индик і намагав ся кричати голоснійше, ніж горло і людські груди годні видержати, затискав кулаки і вимахував ними як би сварив ся і хотів кого бити.

Отак кождий вириав ся з суєти і хотів доказати чогось небувалого, великого — кождий вириав ся від смерти.

— Отсе й наше таке, — думав Чижик.

Він пересів ся коло фірмана. За селом була рівна дорога і голі поля довкола. Худі кінські ноги витягали ся і ступали на перед. Видовжувалися перед очима Чижика як ноги великанських потворів і ступали рівномірно, без впину, все наперед. Прийшло йому на гадку, що кожда людська дорога, від їзд, чи поворот, кождий крок, се постійне надточуванє простої лінії, яка веде в могилу.

Виїздили на гору, а з гори в долину сходили воли. Їх голови й роги рисували ся на багряній і синій полосі заходу.

Наставав вечір і холод. Артисти добували з гардеробних скринь мужицькі, довгі кожухи та баракові шапки, вгортали ся, се змінювало їх вигляд і давало притоку до жартів та оживляло дорогу.

Чижикови припало до серця се нове. цікаве жите. Від коли пішов в школу, від тоді не знав тої свободи, що тепер. З другого боку підлещувало й се, що поневолі вирвав ся зі скучних, гімназіальних рам, які очортіли йому до крайності і що врешті станув на своїх власних ногах — з платнею 25 ринських на місяць. Двадцять п'ять ринських — се-ж для него гроші! Він такої суми доси ніколи не мав! За ті гроші можна богато справити. Книжки, одежу, всьо, що лиш буде треба. На тих основах колотили ся думки недосьвідченого дітвака Мельпомени. Холод, туркіт і трясучий віз розсівав ті його „реальні“ думки, на „ідеальні“ не пора тепер, хиба аж тоді, коли буде він серед спокою, сам... Перед ним пересунули ся постаті батька-матери, рідній своїків... Будуть бідкати ся, що він покинув школу і не хотів вчити ся на попа... Та вони не розуміли його духових потреб і не дбали про

него так як родичі інших шкільних товарищів з ліпшого колїна, то й тепер пожурять ся трохи, час зітре встид з чола, що їх син „пристав до комедіянтів“, а колись як прославіта розспіле промінє по найтемнійших закутках, то й вони пізнають, до якої съятині він пішов і на якім жертвенному посвятив свою молоду силу і душу.

— А все-ж ти скривдив їх, — стукав таємний голос в молодім серци, до такту за туркотом воза. — Вони покладали всю надію в тобі, що дочекають на старі літа, як ти станеш ясним вінцем їх трудів і безпросвітної долі. Було для них посвятити ся. Вони бідні мужики.

Перед ним станули вимарнілі личка і очі сестричок. З яким вони довірем і пошаною дивлять ся з закутків на него, коли він бувало приїде на съята, або вакації. Цілий час ві всім його слухають, все на його услугах ті малі, скорі ноги і руки ніколи йому в нічім не противлять ся. Як має він приїхати на вакації, то вони цілими днями галакають коло черешень, аби птахи не обїли, бо приїде Дмитро. Самі дивили ся ласо на ті черешні, а жадне не важило ся рвати їх — бо то всюо для Дмитра. Хиба лиш деколи підймали ту черешню, яку птах скинув на землю. — Як ти відїздив в школу, мати плакала, а сестри щільвали тебе в руку... Ти поступовий чоловік, прямуєш до вселюдських ідей — тебе проймали на скрізь і прибивали ті діточі уста, що дотулювали ся твоєї руки. — Чим ти їм відплатиш за їх серце? Ой, брате, те серце одиноке щире, незіпсоване, другого такого ти в съвіті не знайдеш ніколи...

Ненависні постаті професорів, з темних придорожніх корчів вилазили як потвори без серця, без ніякої поради, як злі духи.

Він оправдував ся перед власним сумлінєм.
— Як же я міг видержати в такім пеклі? Д-р Швон обняв греку і латину в VII-ій клясі і ти викову йому на память цілі партії лекцій, зошисти всяких правил, виїмків та реалій, викову як у тебе жолудок цілими літами на дієті, здоровля і сили нема, а з інших предметів також цілі копи матеріялу... Гей, чи ж я не був рад! Таж в тім моя амбіція була, щоби скінчiti гімназію. Де-б я був і пішов відтак, чи на фільозофію, чи на який інший факультет, лиш аби скінчив гімназію. Та не знайшла ся нї одна щира людина, аби мені була порадила і помогла.

— Ти сам собі винен, — шептав упертий голос. — Ти був занадто великий педант, а при тім благий і полохливий. Ти все онимав ся, не довіряв своїм силам, а тим часом перший-ліпший туман випихав ся на перед, а тебе тручав на зад. Жите треба ловити цілою пятернею, так аби ніхто не годен тобі видерти, всяку нагоду повинен ти ловити на ціль в мить, як птаха в леті і не бавити ся доброю вірою в людий — інакше, захи ти розглянеш ся, — сьвіт тебе обікрав, а ти став голий, тай хоті сядь і плач — нічо не поможе.

Темна ніч причиняла горя. Він осужував професорів перед своїм сумлінєм як съвідомих виновників своєї долі і зачав на них виливати всю їдь та жовч проклонами.

— Бодай-же ти не знав нї Різдва, нї Петра, нї дрібненьких съвят! Бодай ви падали оден за другим як грушки з дерева і dna під собою не знайшли! Бодай тебе шляг трафив сїм разів і трохи!

О півночи станув театр на місци. Дружина розбивала ся на двоє, троє люда, та йшла на нічліг, одні до знакомих, дехто мав свояка, інші йшли до

жидівських заїздів, а решта — наймолодші бідаки, до читальні, яка спала непробудженим сном від самого засновання. Там сусід міщанин вносив два околоти, зо дві верети, підлоги не було, отже мягко і спанє пишне! Рано навідував ся старий съвященик, казав вставати, мити ся,уважав, чи в хаті порядок, а відтак зачинав цікаву розмову.

— Ти як називаєш ся? Гм, ага! А ти як? А ти? Ну, так, гм, аякже!

По сїм виходив він з читальні і за вікном чути було його грубий голос:

— Штефане-е! Най скочить ваш хлопець до їмості та принесе онтим хлопцям горнець молока і хліб!

— Ну-ну! — долітав у відповідь голос із сусідного обійстя.

То всьо, про що тут іде оповіданє, діяло ся ще за давних, добрих часів; тепер вже відай того нема.

Чижик зайшов до заїзду, в якім ще съвітило ся. Випив горівки і закусив булкою. Під шинквасом на землі хропів пяний міщанин і від часу до часу сварив ся з кимсь крізь сон, в куті за довгим столом сиділи два старці з торбами, перед ними фляшка. Вони йшли на храм у далеке село. Дрантивим голосом балакали потайно про свого богатого товариша, що був війтом над жебраками.

— Чи дав Василь віно доњці?

— Ой тото дав... Дав її дві побішні¹⁾, то цалком нові... заплішник²⁾ такий на дванацеть закамарків і пугу³⁾ таку на девять локот довгу, а на кінци така як тромтат⁴⁾.

¹⁾ торбн.

²⁾ торба через плечі.

³⁾ палиця. контур.

⁴⁾ почтарська трубка.

Жид завів Чижика на нічлїг і постелив ліжко. Комната була помазана на сино.

Лягав пригноблений. Качав ся довго з боку на бік, поки заснув. Над раном снить ся йому, що вложив руку в кишеню, наткнув на кусники скла і вони повбивали ся йому поза нігті. Потому снить ся йому, що його лице вкрили черваки, він глядить в зеркало, а його волосє посивіло.

Встав пізно, ще гірше прибитий. Не був забобонний, не вірив в сни, знов, що вони походять часто з фізичних причин, але мав також і сей погляд, що неясні прочування, на пів съвідомі житєві прояви скуплюють ся в соннім образі як проміні в призмі, а їх рефлєкс — се те, що має стати ся. Закликав Жида, розповів йому свій сон і спитав, що він означає. Жид подумав і сказав.

— Коли чоловікови снить ся, що він скалічився склом, то його хтось ошукає. Сиве волосє, то клопоти і журя, а черваки — слабість і нужда.

На пробі мав Чижик нагоду пізнати акторів і акторки. Були се зломані бідаки з розбитими нервами... Жіноцтво зманюване. плоске і дрібничне. Несолена була вижовкла тай як мізерія з огірків — смачна, але нестравна. Було то скисле сотворінє і на старий шабльон думало про „добру партію“.

— Перша частина моого сну здійснила ся, а друга не цікава, — думав Чижик.

„Сталевий настрій“, як він се називав, обгорнув його. Студеною інтуїцією війшов в скучний репертуар і великанські труднощі, які треба би йому поборювати, заки дало би ся вивести на сцену щось нового. А сам директор і цілий гурт людий „яке їхало, таке здібало“. „Зійшов ся Яким з другим таким“. Зрештою, воно тут всьо цілком льогічне. Ліпший директор не мав би місця між таким персоналом, а ліпший персонал не мав би місця серед такого загалу. Всьо є так, як

повинно бути, інакше виглядало би воно, як золотий гудзик при кожусі. Епоха, дух часу укладають суспільність як кравець кльовнів кафтан з усяких пестрих кавалків. Часом позволяє собі на вибагливий причинок, та се вже злишні витребеньки. Представмо собі, що всі люди стають нараз чисті, розумні, артисти — що тоді? Конець сьвіта на віки віков атрамент! Без найменшого відклику до Ради надзираючої!

Так думав Чижик і потішав себе, що колись буде ліпше. За 100, чи 200 літ, але все буде ліпше. Коли ми опираємося на поступі і стремліннях до добра, то природним порядком настане колись такъ, що земля стане раєм, а небо збанкрутує. Одно лише, що нас тоді не буде. Не будемо могли погуляти трохи серед земного щастя. Та се також дрібниця — панські витребеньки для тих, що бояться смерти й їздять в чужі краї, аби в теплих водах причинити собі віку.

Юні думки перервав голос директора.

— Згубив ся нам десь афішер, отже підете, пане Чижик, вечером з паном Залудою и порозліплюєте афіші на завтрішнє представленє.

Сполудня вийшов Чижик на місто, оглянув старий ратуш з мітичними різьбами, потому пішов за місто до руїн старого замку на горі. Любив вести розмову з німими сьвідками минулих часів. Лежав на мураві серед звалиш, перед ним синіли далекі ліси й долини.

— Чую, що я на сім сьвіті чужий, нічо мене з ним не вяже.

Зійшов в долину і повернув до одної артистки, яка за молодших літ заввертала хлопцям голови своєю вродою. Застав лише дві акторки, які віднаймили з тамтою окремий покій. Одна з них спала, друга підоймила голову від подушки і кликала:

— Ходіть, ходіть! У нас нині ніхто ще не був і ми з нудьги полягали.

— А деж Безкоровайна?

— Не знаю... Так ви не до мене прийшли, лише до неї? Який з вас шармант? Та вже хоч би для політики, повинні ви сказати, що прийшли до мене, а бодай до Маньки, що спить осьде.... Тут ще хтось є, — о —

Актorkа відкрила ковдру, Чижик увідів старшу дитину.

— Чи є се?

— Безкоровайної.

— Так? Я навіть не міг би був впасті на се, що вона має такого дітвака. Де-ж він ховався доси?

— Таки тут в сїм домі, — відповіла молоденька акторка, позіхаючи і протираючи винищенні риси.

— Безкоровайна є тепер у сусідів... властиво у сусіда, властителя сего дому.

Рипнули двері, війшла Безкоровайна. Лице розпалене, очі розсіяні съвітили як скло, руки дрожали.

Дітвак збудив ся і почав ремсати, вона вхопила його і вибила. Сїла задихана на край ліжка і вперве увіділа Чижика. Він кивнув головою, Безкоровайна всъміхнула ся і сплеснула в руки.

— А ви відки взяли ся!?

— З неба впав.

— Нї, на правду, звідки ви тут нараз взяли ся? Як-же се може бути, аби я вас не спостерегла доси!? Ви певно сховали ся й доперва тепер сїли на те місце.

Уперла ся при своїм, на чім съвіт стоять і попала в розстроєний съміх.

— Чому вам серед съміху живіт трясе ся як курці, що кудкудає? — спитав Чижик.

Вона глянула по собі й обі з молодшою акторкою аж лягали.

Недільне представленьє складало ся з десяти вокально-музично-сценічних точок. Така собі артистична салата з опереткових актів, драматичних сцен, дуетів, куплетів і соля. Того вечера зайшло кілька гротескових хвиль, які пригадали Шекспірові добрі часи, коли сцена з публікою творила одну челядь.

Під час трагічної павзи перед монольогу Адріянни Лекуврер на софі, з бантів над сценою долетіли отсі слова:

— Посунь ся, бо як талапну, то око мазницею вилетить!

Тут оден з урвітнів упав на сцену

Аktor, який представляв мужика в народній штуці, мав виголосити: „Замети хату, та йди за двері!“ Тимчасом забув ся і вповів!

— Замети сцену та йди за куліси!

Реквізитор забув дати на сцену чоботи, поваляні червоною фарбою, що мали служити на доказ убийства.

Війт дає розказ, аби подати йому ті чоботи, актор, який грав ролю присяжного, зачав крутити ся за ними по хаті, заглянув під лаву та постіль, врешті сказав:

— Нема! Затратили ся. Правдоподібно десь на печі.

В гостиннім виступі став оден редактор, незгірший знавець драматичної штуки. Мав за собою більше продуктивної праці, ніж здібностій, але без признання у деяких гуртів. Рішучо не став ніхто супроти него, але були злобні одиниці, які потайно шкодили йому нераз гірше лютого ворога.

Дама гніздила ся коло фортеця, редактор *en gala* тримав ноти, чекав на перші акорди Ваг-

нерового „Пращаня Льогенгріна“, але робив при тім вражінє вдоволеного зі себе щасливця, то знов як би йому перший раз в житю підсунув кваргля під ніс. Врешті зачав съпівати. Його голос зовсім не виходив в свободній та ясній геройській силі, яка відтворила би слухачам важну хвилю — а губив ся в горлі і нагадував домашну копію інститутки з твору майстра.

Редактор противного органу сидів в першім ряді і хоч без вродженої злоби, а ще певнійше без претенсій на знавця съпіву, дивився тепер уперто всьміхненими очками на свого політичного суперника на естраді. Інші одиниці, але се вже злобні, ховали голови поза плечі жінок і душили в собі съміх. Оден потупив очі в коліна і силував ся привести перед память похорон свого дідуня, аби тим способом остудити електричні струї, які нагромаджувалися в горлі, дрожали небезпечно і готові вибухнути, скоро би лиш вистрілив деякий трілєр, або звихнула ся фістула. По кождім кавалку били франти завзято в долоні, а щирий съпівак щебетав і колідував надпрограмово, що лише вмів.

До числа противного органа ладила ся тимчасом отся оцінка:

„П. Г. разив карикатурною пересадою і був рішучо занадто мельодраматично штивний. Ми би радили йому, щоби він дав випхати ся зі своїм голосом“.

Чижикови було ніяково.

— Я не маю віри до його съпіву, але се поведене публіки, хоч природне, але несумлінне.

По представленю взяв наш герой жмут афішів під паху, а його товариш Залуда бляшанку з рідким клеєм і квач та пішли на місто. Розліплювали афіші по мурах і парканах. Де треба було вилізти в гору, там Залуда підоймав Чижика на хребті. Так розліпили з кількаадесьять афішів по цілім місті.

Самостійна стичність з житєм витворювала в нашім юнаку дещо съмішного. Не мають сї стрічки на ціли віддати заокругленого, повного образу тої душі, але для студій годить ся вгляднути на кілька хвиль в молоду, неприродну й окрему характеристику, на яку був натяк в ході цього оповідання.

В тім часі пізнав ся він з одною чужинкою. Назвім її Емілія Родон і загляньмо до її сальону. Була ніч. Емілія писала лист до свого мужа в далекім краю. Чижик зісунув три фотелі і розтягнув ся коло неї. З комінка розсівала ватра тепло і чутє безпечної сонності і чарівного чування, яке в осінну та зимову пору можна пізнати лише в диких лісових закутках. Спокій і тіни сальону вколисували його, рожеве съвітло лямпи обливало тяжкі атласові занавіси. Хвилями сповивали його ті атласи та оксаміти солодко аж до нуди. Тоді витягав ся з мрій і висував голову на коліна Емілії. По часі замітив, що вона не пише, лиш бавить ся дрібничками на бюрку і смотрить з боку на него. Підняв очі до неї, вона глянула на бюрко й ледви затаїла усьмішку. Споважніла і глянула знов спокійно на него. Висунула ліву руку і вже хотіла погладити його, але спинила ся.

— Чого ти — перепрашаю — чого ви такі холодні? Скажіть мені що — ви не отверті. Кажіть щонебудь, бо мені так чогось скучно, чи лячно, сама не знаю.

Зісунув голову з її колін на фотель і дрімав далі.

На її рожеве личко впали тіни темних вій, йому привидів ся смуток богинї, душа заграла, він підняв ся на лікті і глянув з долу на неї.

— Возьміть руку з чола, Емілійо, — ох, так — нї, ви не знаєте смутку, вам смуток не до лиця. А я думав — се була лиш хвиля моого съвітла.

— Яка? Скажіть, будьте хоч раз отверті.

— Відки ви знаєте, що я не отвертій?

— Чую се. У вас дві правди: одна для людей, а одна для вас самих і з цею другою все криєте ся як демон.

— Правда, Емілійо, але як ви се пізнали?

— Не знаю, але коли ви зачинаєте бути близше себе, то кажіть далі, прошу вас, лише кажіть.

— Щож вам скажу? Ви гарні — ви дуже гарні.

— Ах, не се, не се, тут я вам не вірю, а скажіть, що я бридка, в те я вам також не по вірю. Скажіть мені, що криє ся у вас на дні?

— Скажіть ви, Емілійо, вперед, що у вас криє ся на дні?

— Гм, про вас? Добре. Від вас бе... сувіжість, що так скажу — гм, ей — не сьмійте ся з мене, ет, не буду вже...

— Алеж прошу, я вам вірю, лише мигом перелетіло от щось побічне, прошу...

— Від вас бе страшна, таємна сила.

— Хе-хе, страшна, таємна сила, хахаха! А яка?

— Не знаю.

Встав, притиснув її руку до уст і сів біля неї.

— Вибачте — до чого я сам можу мати претенсії?... Надумуєте ся, отже я виручу вас. До нічого.

— Занадто дико обходите ся з собою.

— Правда, Емілійо. А знаєте, як би я був зазнав хоч крихту щастя тоді, коли був в мріях, був би і далі бажав його, але нині? Деж подіти душу, що в мить пронизує всю й вісім відчуває нищету? Найдіть мені дуже зручну, рафіновану річ, що могла би засліпити мене хоч на якийсь час, а віддам вам душу!

— Лишім се, ви дивні і страшні.

— Щож в мині дивне і страшне, Емілійо? Чи може ся ширість, яку ви викликали?

По довгій мовчанці Емілія як би впала на якийсь плян і спитала нараз.

— Може наптєте ся чого?

Важив ся хвилю, вкінці скрив нехіть.

— Прошу, здаю ся на вас.

Жаль йому стало її, сердечно жаль. Щож вона винна? Її чоловік дикун, пяниця, гуляє тепер за границею і забув за неї, як вона за него. Її молоденьке серце рве ся, аж горить, а тут він навіть до такої дрібниці як чарка напою приневолює себе. Він рад любити, затаїти свій холод, аби ту бідну, чудову богиню не вразити нічим, так щож? — „Офелійо, йди в монастир!“ Він давить той дідьчий голос, давить аж пріє, аж зубами скречоче! — Чи має годити її пристрасти? Ні.

— Ох, ви маріонетки, базарні куртизани! Коби ви знали, за яку марну ціну можна пізнати сущу, яку ви уважаєте за наше щастє! Міліони самодурів, прикованих до діравої судьби. Держави, інституції, увесь „поступ“ обертає ся довкола неї, а мені самому, щож ви дали? Самотний прийшов я на сьвіт, ви ледви в хвилях товаришите мені, а як дух отвирає простори, тоді я муши лишити вас і все сам маю шукати сьвітла, аби день минув без потемків.

— На ваше здоровл€!

— Ех, як вона говорить. На якого чорта мені здоровля?

Торкнули ся, його привалив тагар горя, душа розболіла.

Емілія роззвила ся і засъпівала півголосом:

— Die Königin war so schön, so schön
und der Page so dumm, so dumm!

Глянув на неї — — Емілійо, ей, не грай зі мною...

— Можна взяти лямпу?

— Мені не треба.

— Положіть ся он на софу, там ліпше.

— Може ще ляжу.

Накрив ся. Вона миттю поклала руку на його чоло і майже впекла устами.

— Добраніч.

Вийшла до спальні.

Утомлені живчики затяготіли як олово, його звялила гореч і нудьга, а потім горячка. Грудь здрігнула від холоду. Хотів витягнути ся і почув, що за плечима прилягло його щось живе, горяче, немов собака. Йї тепло розходилося по тілі, він strатив съвідомість і став лебедіти нісенітниці.

— Видиш, я сам, я вічно самотний. Прости, не гнівай ся на мене. Знаєш, я ще до нині не мав людини, з якою міг би розмовити ся. Нині упав я на дусі так, що не здрігнув би навіть перед власним похороном, але пожди, як верну до сили, то сотворю огні, що будуть горіти серед темряв доти, доки трівати-ме людська съвідомість. Я знаю глубини людського горя й ангельського забуття.

По лиці котилися слізки, перед ним розстилив ся благодатний досвіток душі, схід його съвітла, сила його захвату, жаль перейшов в ти-ху молитви і розколисав ся на крилах сумерку.

Нараз десять кігтів пантери впило ся в його поперек!

Зойкнув і гріянув на землю. У нестямі поразило його скавулінє собаки, схоже до здавленого жіночого съміху. Портіра до спальні заколихала ся, він глянув туди і спостеріг, що стоїть на краю пропasti. Долом хребет гори, сповитий сивою млою, а збоку від стіни спальні, з ложа Емілії вразив притишений хихот. З глубини пропasti йшла до него пара рук, він strатив пам'ять...

На другий день написав до Щогли:

Поважаний Пане Директор!

Мій драматичний термін у Вас скінчив ся. Афіші порозліплював я, як щонайменше афі-

шер з докторатом, хоч до тої штуки не дали мені безсмертні боги конечного дару — Вашого росту. За те послугував ся я живою драбиною, тов. Залудою. Раджу Вам з дорогої душі, подайте на драматичній анкеті сей мій плян: Нехай будуча съвятиня штук стане на такій підвальні як могучі плечі і карк неоціненого тов. Залуди. Здобудете тим собі славу і гроші, за якими пропадаєте, а я осліплений Вашим ореолом, съпівати-му оди, перед якими зблідне імя немейського поета“.

Зібрал ся і вийшов.

Був на передмістю. Дощ скропив порохи, ранок був съвіжий, майже літній, садиби вривалися, округ мав затишний, селовий вигляд, вулиця виходила на розлогі поля, що нагадували степ. Була тут гарна, велика загорода зі садами і господарськими будинками, кладеними на старий, розумний лад. До вулиці виходила простора кузня, а на подвір'ю коваль прибивав коневі підкову. На перший погляд нагадував той коваль силача, викованого з граніту З під сивих бров сияла лагідність і спокій. Чижик став і дивився з одушевленем на него. Так виглядали люди, коли ще на съвіті не було підлого бюрократичного жонглерства по рецептам Метерніха, ні Шпілера*), ні обіжників та додаткових службових презерватив, ні ц. к. Ради шкільної краєвої. Тоді люди радили над добром для людей, а не забивали свого розуму соткою кілків в дошку. Тоді на съвіті був лад, як в добрім вулию, а бородатий, добрий пасечник водив по землі правду за рученьку. Так було доти, аж настали часи, що чоловік сказав чоловікові: Ти не маєш нічого, нічого тобі не треба, а мое всьо. І стали люди видирати людям статок**), працю, здоровле, честь, жите і діти. Під впливом духа

*) Pain Expeller

**) маєток.

старих, добрих часів, пішов Чижик на подріре, поздоровив коваля і придивляв ся праці. Кова леві два сини розжарили зелізний друк, оден взяв його кліщами і придержував на великім ковалі, а старий і другий син вхопили величезні молоти. Посипали ся іскри жменями електричного зерна, атлєтичні, голі рамена гатили молотами, аж земля стогнала. Наш юнак видів в тім образії прометейську боротьбу з чорними ідолами і шептав до такту:

— До праці! До праці! Могучо до праці, гей!
Відтак по дорозі думав:

— Людська сила не до віку. Маю змарнувати її в театрі і не лишити виднійшого сліду? Ні, верну до своїх і вложу свою силу в таку працю, до якої я ладен. Молодість — буйність. Молодий чоловік все має надвижку сили, за багато на ней числить, не знає, де її позбути і через те так багато людий в молодім віці зводить ся і пропадає марно.

Простий, звичайний коваль дав йому яснійшу розвязку загадки, ніж увесь штаб професорів.

Раз літнім вечером сидів з батьком в хаті і балакали весело.

— Що то було, Дмитре, перед кількома роками з тим якимсь триятром, що ти був пристав до него? Я вже нераз мав тебе запитати, тай все забиваю.

— Пусте-е, нема про що згадувати.

— Ану, розкажи, що то такого є. Чи небуде то часом щось такого, що отак возьме оден, такий комедиант і поставить отак кілька крісел одно за другим, а відтак лише розбігнє ся і всі перескочить!?

Дмитра вразив сей погляд, з другого боку — сам спомин також не належав до приємностій, але він взяв ся вияснювати батькови, що театр, се зовсім що іншого, далі став оповідати йому

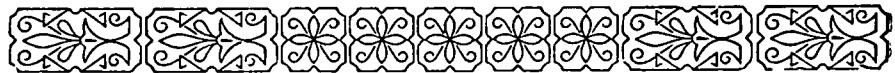
про ціль і характер театру. Та старий нараз **схопив** ся і перервав.

— Ага! Аж тепер я собі пригадую! Таки в тім самім році, коли ти там був, видів я в місті папір на мурі і вичитав, що приїхав театр і буде показувати якогось „Ой, не ходи, Грицю!“

Старий, а був се заживний і зовсім не пустий чоловік, вибухнув съміхом.

— Ой, не ходи, Грицю! Ой, не ходи, ха-ха-ха! Ой, ой, не ходи, ха-ха-ха-ха-а!

Взяв ся за живіт і реготав на цілу хату, аж вікна дзвеніли.

АДОНАЙ І БЕРБЕРА..

В гостинници під Однооким Съміхуном будило ся вечірне жите. Приходили гості всяко слави, яких ріжнила найбільше праця, а найменше одежка. Відміна стану лучила тут свої гурти.

Графський камердінер з бритою губою й сивими заличками, машиніст з театру і редактор в чорних очках балакали при однім столику, до них нахилив ся височезний, сухий та згорблений як верхоблюд бугальтер, якого через пику і голос прозивали кінською головою. Коло него розвернув ся збанкрутований цукорник, далі в куті окремо сидів зачитаний в газеті старий доктор, що не лічив нікого, а жив з науки съпіву та гри на органах. Графиня з обтятим волосем, у стромоднім, мужеськім капелюсі похилила мумійне лице над столом і в купі з губою, підвіяною собакою заїдала мясо з одного тареля і попивала вином. Осторонь від неї сидів набресклив панок і бубнів пальцями по столі. Кельнер підійшов до него і сказав:

— Ого, нема вже пана Мовчальського — умер.

Панок випулив очі і по хвили спитав дряхло:

— Т-аак — уме ер?

— Умер, — відповів кельнер.

Той віддув обвислі лиця й відсапнув.

— Так, так — пан Мовчальський все казав: Так, так — і вмер. Ну-ну. Дивіть. Десять літ сиділи ми все оба коло сего столика і він все казав: Так, так, — а потому взяв і вмер.

Качачим голосом повторив іще кілька разів так, так.

— Н-ну, дайно мені котлєтика — телячого, гм, ага, так — мягенького, ая... Ага, чекай — хлі-

ба лише за крейцар, але не приліпку, ну тай решту, як все — знаєш —

— Знаю; чомуж би не знати! Служу пану комісареви!

Був тут також гурток старих кавалерів, урядників всяких інституцій, що засідали що вчора свій стіл. Одягнені чистенько, зачинали розмову від здоровля, погоди, нарікали на визиск, дорожню, проклинали своїх наставників, потім теребили політичні новинки з газет, переходили півголосом на сьвіжі скандалі і задержували при тім спокій, сальонові манери і закраску доброго виховання. Се ті стоптані огники, що рвали ся за молоду до ідей, поки жите не запрягло їх у бюрову шлию. З корчами в колінах від висиджування над працею, з дрогавками в лицах і руках, пють вони спокійно свою отруту-забутє і подорожують сьвітами в далекі країни фантазії, подорожують сидячи при малім столику. Ідуть за уявою, бо на правду заперла їм способи біда. Чим дальша дорога від себе, тим солодша, кождий залюбки держить ся її. Стільки принади в житю, коли на іншу не стати. Нераз в тій утечі від себе, чарівні оази приманливими мріями давний спомин, втрачену надію викликають і лагідним сьвітлом на чоло падуть, а як вертаєш до себе, холонуть обриси, сьвітло гасне під твердим житем.

Була північ, як в той азиль зайшов чоловік літ трицяті, високий, плечистий, похилений і сів окремо. Не був, видко, призвичаєний до трунків, бо вихилив чарку по чарці і дрогнув. Бачилося, гнули його два тягарі: жите і плечі як двері. Хвилями забував ся і попадав в задуму, його очі горіли, лице набирало хорої краски, що відбивала різко від чорної як вуголь чуприни. Він старав ся не звертати уваги на себе, лише хотів відвести якусь скрутку душевну, чи хоробу, отже слідив тайком гостей і прислухував ся розмовам.

Редактор здвигав правим плечем по кождім келішку чим раз більше і балакав кріз ніс з камердинером.

— Нужда потребує осолоди; багне за всяку ціну знайти її. Нужда є двояка: з біди й грижі, а друга з добра і буйності. Перша буває стидлива, боязка, скрита під задумою, мовчанкою, песьою ченістю, під ненавистю ішибеничним гумором на кутний зуб — друга буває горда, криклива як в еспанського жебрака, а при тм грішна й марнотратна. Жите не поезія, нї проза; воно і се і те. Серце багне поезії, та не розібє правди, розум бажає грошей, та не розібє поезії. От, жити, аби жити -- як хто може. Є вправді правила, але лиш у книжках, катехізмах. Природа доконала свого, а чоловік свого; сотворила чоловіка, а чоловік нужду. Як хто хоче й може, так нехай живе. А зрештою скажу вам одно: от, шумять слова, летять на вітер, з вітром прилітають і з вітром щезають. Остає лише скуча і нудьга і всюди тільки пригноблене, нарікане, невдоволене, душна напруга, аж дихати тяжко. Люди неспокійні, як птахи перед бурею. Заносить ся на великий переворот, на сьвітову загладу.

Незнайомий заплатив, насунув капелюх на очі і справив ся до дверей. Саме в тій хвили, коли взяв за клямку, з на-двору хотів війти молодий, вимарнілій чоловічок. Оба тримали клямку і дивилися на себе крізь велику шибу. Чоловічок онимав ся війти, а незнайомий хотів впустити його на перед. Вкінци відчинив двері на силу і майже затягнув сірому до середини.

Стояли оба і гляділи з дивом на себе. Чоловічок був на кули, його одежа бідненька.

— Адонає, Мельхіоре Адонає, — промовив незнайомий й обняв бідолаху як рідного брата. Глянув на його каліку-ногу і притиснув ще більше до груди. Відтак взяв його під руку і вів до дальшої компанії.

— Куди мені, Берберо, аж тут, ще хто посвагить...

В тій комнатах грали капеля і дівчата в пестрих строях танцювали на гладкім коврі. Де-неде при офіцирськім мундурі та вибагливім панськім уборі пишала ся дівка. Бундючний панич з жіночими боками і розділом аж на зад голови, наче вилизаним, тримав одну на конінах і реготав ся. Пили шампана і розбивали порожні чарки. Панич глипав глумливо на обох товаришів, то обертав ся до танечниць і сипав грішми, як половую.

Бербера мірив його з під лоба і замітив:

— Чоловік Пану-Богу зовсім не вдав ся. Партацька робота.

Потім звернув ся до Адоная. Дивили ся на себе, а Бербера мовив:

— Непосидючий та щирий съмішака був з тебе за шкільних часів. По нашій розлуці ти все лишив ся таким у моїй памяті. Нераз пригадував ся ти мені, як дикий цвіт з моїх рідних лісів, я питав себе про твою долю і не міг нічого збагнути. Раз здавало ся мені, що ти по своїй живій вдачі та великій енергії здобув десь щедринівську ровень вдоволеня й рівноваги та кпиш собі з людій і съвіта, то знов темні думки морочили мене. Нераз снив ся ти мені. Рідкий оказ Жида був з тебе. Пригадуєш собі ту подушку і съвіжі пішевки що суботи і съвяточні колачі?... Я, брате, покінчив докторат, догодинив забагам і примхам загалу, а сам тепер в уряді міняю золото за мідь. І се добре, що дали, інакше прийшло би ся вмерти з голоду. Та koneць кінцем, я хорий з перепрацьованя, з недостачі волі, съвіжого повітря й сонця. Моя вдача і здібности не до уряду, а тут хліб, амбіція „для людського ока“ запутали мене в таке, що ніяк вилізти. До того обставини піdlі, єзуїтські, всюди скрита політика, люди без поезії, в народних

інституціях визиск в користь капіталу одиниць. Я за інтелігентний, а тим самим за слабий до грубої боротьби, бо іншою нічого не вдієш. Всіх блощиць не перебєш, сказав Гайне. Отся безрадна мука від літ і праця зломила моє здоровле. Поторні видіння переслідують мене серед самотних потемків. Смерть для мене не страшна, тільки ся суєта і нищета без виходу і без кінця, в якій мозолю ся. Прочутя мучать мене по ногах і я ніяк не можу втечі від них. От і сеї ночі я схопив ся не свій, не знов, що почати з собою, зібрав ся та блукаючи заулками без ціли, забрив сюди, аби між людьми згубити себе.

Адонай вдивив ся в одно місце під стелею і мовив:

— Мене вигнали з гімназії за вольні думки, відтак у війську стратив я ногу, потім перемучився через тьму нужди й горя, а тепер за 14 левів на місяць сліпаю від рана до ночі на льотерійній колектурі... Пережило ся молодість, надії, людий, съвіт, дотеперішне жите дало лиш мерзоту, а будучність задурює далі пустою маною.

Розблільні очі Адоная не сходили із стелі, в його тихім, зломанім голосі дрожав великий жаль.

— Що з ним стало ся? — питав себе Бербера і гриз кулак.

Адонай мовив далі.

— Тепер у мене жите зовсім звичайне. Ходжу до праці, вона забирає мені час і затуманює так, що не тямлю днів, ні годин, не знаю, що зі мною діє: ся і до чого воно доведе. Навіть сон відлетів від мене. Ночі подібні до днів, сплю без снів, працюю без просвітку і на ніякий забаг не можу здобути ся. Сон і ява у мене тепер не лиш подібні до себе, але в одно сходяться, так що не добачую межі між ними.

Дивно ймили Берберу за серце сї слова,

в нім збудило ся небувале полумя дружби давного товариша.

Вразила його пісня, яку затягнув пано з дівчатами.

— Видиш, Адонає, як деякі люди живуть у них жите — забавка, а ми що варті? Чого до служили ся ми за стілько літ праці і муки? Зді хаємо на ласці й неласці. Той наш гіркий та чорний хліб з конечності, та мерзенна жебранина що стоїть каменем у горлі, кровавить мозок, лосточить душу — не до жартів, але навіть до щирого усміху не годна нас настроїти. Той хліб убиває нашу чоловічу гідність, пожирає нашу здоровлє, силу, здібності, затроює родинни спокій, учить злости і пекольних проклонів, руйнує семейні звязи, робить з людей невільників, поліцаїв, шпіонів, лякеїв і — богів чорної ненависті, бунту і роздору... Неоден сірома приходить до домів на першого і тиче жінці — полічник своєї праці, свою образу, німе упідленє. Так, брате, хліб буває нераз великим доказом самовиречення посьвяти, а з другого боку конечною, скритою съвідомою, пекучою підлотою. Він учитъ злодійської хитрости і всіх явних і тайних злочинів. Але що будемо про те говорити; всьо пусте. Пусте. І ще раз пусте. От, найліпше ходім. Ходім геть. Душно в сїй норі. Киньмо її, нехай провалить ся. Ти підеш зо мною, Адонає. Підеш, ні відкажеш ся, правда?

— Щож тобі з мене? Я каліка, моя душа вмерла...

Бербера не слухав сего, взяв Адоная за руку і вийшли оба.

На вулиці пригадав собі, що забув капелюх. Лишив Адоная і вернув ся. Ішов живо через сїни, а коли опинив ся на подвір'ю, станув око в око з пяним паничем. Той заступив йому дорогу і процідив крізь зуби:

— Не втечеш мені, пташку!

Замахнув ся, але в ту мить рука відлетіла, як від зелізного друка. Він скочив, підкинув поза Бербера ногу і трутів його на землю. Заки Бербера зміг зрозуміти річ, панич станув йому на груди, та в тій хвили Бербера вхопив за ногу, скрутів як вужевкою, панич впав на него колінами, став душити за горло, Бербері на лиці випало щось наче грубий молитвенник. Лівою скрутів він противника за праву руку, сїпнув д'собі, вгатив кулаком межи очі як довбнею, зірвав ся з землі як бішений, вхопив ся за голову, під ногами той молитвенник. Бербера схилив ся, підняв — се карман з грішми.

Задеревів як від грому і не знав, що почати. Взяти, чи лишити? Негідна образа і напасть трясе ним до глубини — відплата за мала — тисячі голодних мар роять ся, зойкають, кличуть помочи, великанський сувій сухих, чорних рук замерхтів у потемках і дре ся до нього. Годі тратити час — хтось іде — Бербера сховав карман і побіг до сіний. Тут повіяв на него продув і проторезив, він пригадав собі, що Адонай чекає на него, повернув і забрав його з собою.

По дорозі спостеріг шинок, в якім ще съвітило ся. Висунув руку з під Адонаєвого рамени і вбіг до середини. Шинкар кинув ся з дрімоти і витріщив очі, той стояв блідий, тремтів і не знав, по що забіг сюди. Був страшенно змучений, ледви держав ся на ногах. Показав на хліб і прошипів:

— Дай з десять бохонків.

— Нема лише два.

Бербера стямив ся.

— Нехай будуть два, — справді, де подїв би він аж десять бохонків?

Вткнув хліб Адонаєви під паху, і пішли оба темною, пустою вулицею. Листє котило ся з шелестом перед ними, чудацькі страховища снували

ся й втікали перед ними. При млавім съвітлі з вікна, виринули похилені тіни обох товаришів. Бербера був дві голови висший. Дилькотів і путав ногами. Адонай завважав в нім велику зміну і став випитувати ся.

— Нічо, нічо, — відпер той. — Стаяю проворним зі своєї муки, дурним зі своєї поезії, словом — злим від людий. А бажаю бути без тіла, лиш душою, съвітлом. Отсе забаг, га, га! І Бог немічний. Деж його глядіти?... Навіть стілько нема. Як жити? Скажи мені, Адонає, як жити? Я доси сього не знаю і здає ся мені, що ніхто не знає... Знаю лиш, що визиск праці, се рабунок, гірш крадіжи, гірш наглого убийства.

Минули парк й опинили ся коло самотної віллі. Стояла пусткою, бо через нічні страхи ніхто не віднаймав її, крім Бербери. Належала до старого кавалєра-дивака, що бояв ся жінки і смерті і гуляв по съвіті.

На сходах Бербера засьвітив і спостеріг, що Адонай іде голіруч.

— Деж подів ти хліб?

Адонай збагнув ся і глянув довкола себе.

Той обняв його і зареготав ся хорим съміхом.

— Ой ти, ти! Навіть готового хліба не вмієш допильнувати. Ти стратив жидівський егоїзм, а я славянську расу, ха, ха!

Зайшли до съвітлиці і замкнули ся. Адонай станув і забув очі. На стінах довкола були великі, на причуд дивні та химерні, грізні й комічні картини, які мало коли оглядає людське око. Дантеїські події, геніяльні видіння Едгара По, постаті Достоєвського, відлюдні пустелі, чорні хмарари з яркими краями над безконечними, мертвими водами, сліпий чоловік витягнув ногу над пекольною безоднею, Mare Crisium і т. п.

— Се, Адонає, діти таке творять. Люди взагалі поти людьми і геніями, поки дітьми... Я ви-

брав собі з вулиці кілька дітей, кличу їх в ряди-
годи до себе, розпинаю перед кождим полотно,
подаю вуглики і велю мазати, що лиш їм прий-
де до вподоби. Радо і з гамаром беруться во-
ни до твої роботи. Особлившу увагу звернув на
себе оден хлопчик з прегарними, ясними кучеря-
ми, блідим лицем, синіми очима та ослутілою
руковою. Він рисує все поволи, окрім і від часу
до часу попадає в таку дрогавку, що головка від-
кідається в зад і цілий лівий бік корчитьться, як від
електричної струї. Тоді перериває він роботу, схи-
ляє чоло, його великі очі заточуються довкола
нього і стають суворі й понурі. Зрештою малює
ся в нім все така повага і спокій, що я ще не
видів його усьміху. Як діти розійдуться, беру їх
мазанини одну по одній і доповнюю та перетво-
рюю на свій лад. Крию ся перед людьми з сею
забавкою, вони видять в мині чоловіка крайно
практичного, реального, загорілого службовця,
а я тимчасом вдивляюся довгими, самотнimi
годинами в сі образи, оглядаю в них загадочну
путанину істновання і знаходжу в тім одиноку
осолоду й забутє. Давно любив я означені сьві-
ти, ясні як Гомер їх осьпівує, як Рафаїл їх малює
та з часом став я ловити ті ворушення, яких ро-
зум, ні слово людське не годні дійти і в тім
знайшов я безконечне поле творчості для се-
бе. І тим воно цікаве, що се ніяк не окультизм,
ні спірітизм, бо мені ніяк не приходить на гадку
розвязувати, ні росліджувати се, ні! Я дивлю
ся на загадку, виджу її й відчуваю, але не му-
дрою над нею шабльоном порівнання, як гімназіст,
або мокрий академик. Знаю, що аксіому на
сьвіті годі поставити, що всі наукові означення
потребують своїх означенень, а ті своїх пояснень
і так путаница без кінця, переливання з порожно-
го в діраве. Я йду за дитиною, що тішиться
небом, бавиться цьвіткою не звертаючи уваги
ні на астрономію, ні на генезу комірки.

Люблю свободу. Се ніяка слабість, ні декадентизм. Ні. Я преції перейшов тамте, перестудіював, але нині бачу, що мають силу тілько непограничені правди, в яких дух губить ся, як море або небо, в якім око губить ся. Тепер настали деякі „здорові“ критики, що з татарською злобою накидують молодим талантам ровень буденого житя і силоміць хотять приневолити їх до копійовання та фотографовання замерзлої побутовості, наче би лиш в ній була правда, а фотографія була штуковою, чи поезією, а що вийде по-за рами їх азіатського шабльону, те, по їх думці, основане на мертвій точці. Зрештою ті тупі книжники і фарисеї не хотять і не вміють означити, де кінчить ся їх „здоровле“, а де зачинає ся хоробливість, відки того здоровля набрати, а де хорих подіти?... Низькі душі... Люблю над усе творчість, а багна, в якім топимо ся — ненавиджу.

Бербера постелив Адонаєви на софі, а сам пішов на ліжко.

Адонай згасив съвітло і сказав:

— Так, я розумію тебе. З буденого болота й труду втікаємо до спокою, ловимо несвідому глибінь, то розсіваємо ся в ній і се наша вічність тут на землі. Навіть зувіря старає ся вкрасти хвилю спокою для себе. А від людий чого нам треба? Вони не годні обидити нас, ані зацікавити — переходимо між ними, як між деревами або камінєм, задивлені в іншім съвіті. Сон і смерть — близнюки, чуванє, се жите і творчість. Знаю одну служницю, Жидівку. Вона лагідна й тиха. Виходимо деколи у съвято за місто, оглядаємо безкрай перед собою і солодше нам думати обоїм. Шануємо в собі взаїмну суєту, зрештою нічого більше нас не вяже.

Бербера озвав ся сонним голосом.

— Я, брате, ніколи нічого не мав. В Парижи в Льондонї, в Бруксели також люди і коли не ліпші від наших, то певно не гірші... Давно

треба мені було серця — не дали, потім правди — також не дали, а тепер нічого мені від них не треба.

Далеко залунав гомін і завмер, на вежі вибила година, пес завив, брика поїхала з гуркотом і стало тихо.

— Так всю гине і пропадає, — думав Бербера. Ся думка повторювала ся в одно в його голові, приводила чорну грозу, безраду й розпуку і прилягала тяженьким човном так, що лежав здеревілий і не знат, чи се сон, чи ява.

Горі стінами спинали ся дива, гляділи в ліжко серед кімнати, інші сходили в долину та обступали його довкола.

Бербера лежав в глухій темряві. Його лице роїло ся всіми хвилями, які лиш були в житю, а з поміж них виринала мати та знані й чудацькі появи.

Вперли в него очі, рвали волосє і падькали над ним.

З гурту вийшов демон, плеснув в долоні, а на сей знак рушив похід гладких і веселих постатій, мерехтів далеко, аж очі боліли глядіти за ним.

Демон схилив ся до Бербери і став глувувати.

— Ти літав під небо, збирав думки по звіздах. Було радше літати туди бальоном. Там був би ти пізнав мою силу, а під собою був би видів сіру пляму, що називається землею, на якій міліони панів, царів і всякої зволочі підчеркують гордо своє я. На ту пляму замісь серця, було сипати солодшими річами. Навіть динаміт має свою вартість. Кусень цегли, пущений зручно може стояти більше, ніж уся лірична простицтвія.

Бербера застогнав.

Демон зареготав ся.

— З ким і з чим боров ся ти!? У тій чорній нужді, в тій борбі за хліб, з якої ніякий характер не вийшов, в якій всі сильніші одиниці пропадають як коти в мішку!? Гарна борба серед молитвословів і поезії злодіїв, яким патенти дають монополь розбою і рабунку!

Дзвінкий сьміх перервав глузоване демона, він обернув ся — струнка, елегантна дама дигнула уклоном і поквапила ся до нього.

Спитав її, як проживає, вона захихотала ся дужче й сказала:

— В руках молитвенник — в кишени пивничні векслі — з тим перейду цілий сьвіт і назад верну. А прихоплять, то я лиш устами отак, очком отак, а судії коло моїх ніг!

Демон сплеснув з утіхи.

— Отсе артизм! Отсе геній!

Дама подумала хвильку й додала:

— Але мушу, ексцеленціє, пожалувати ся перед тобою. Представ собі лиш, яка образа стрінула мене оноді! Іду я вулицею, аж тут надходить якийсь розбійник, мірить мене від голови до пят і навіть не вклонив ся мені!

Демон заломив руки.

— Ог, дика некультурносте розбійників!

Дама схилила ся підлесно до його уха.

— І знаєш, ексцеленціє, хто се був, той драбуга?

Демон віддув губу, здvigнув бровами і глипнув цікаво на даму.

Вона підняла гордо голову і показала на Берберу.

Демон відскочив на крок, підкинув в гору руки і зашипів:

— Засуджу його на вічну темряву!...

Тут надійшов широкогубий старець і задрінчав:

— Ге-ге! Образа дами і поет в темряві!

Сумерк сколотив ся, сіра юрба впала хмарою на ліжко.

Бербера прокинув ся з тяжкого сну, пропер очі і сів на ліжку. Голова важила від горячки, у вязах відновився тупий біль, що приневолював його нераз до лежі.

Адонай сидів на софі і дивився несміливо на него.

Бербера увидів мокрий ручник на своїй подушці і прижмурив очі. Крізь понуру тьму, як у сні, стала перед ним нічна подія і зморозила його так, що впав горіниць на подушку і стравив знов пам'ять.

Адонай відсьвіжив оклад і прикладив йому на чоло.

Віддих хорого був тяжкий, нерівний, подобав на глухе стогнання, лице облилося горячкою. Хвилями здрігав і кидався, вкінці огорнув його сон.

Адонай скулився на софі і туманів. З однієї сторони спокій і тепло вколисували його, з другої лякаючи його й болів дивний стан товариша. Так минули у глухій тишині довгі години, коли нараз учудилося Адонаєви, наче би його хтось кликав. Піднявся і став надслухати. Здавлене кликання, як з під землі — замерло, він підійшов до Бербери і схилився до него.

— Люблю звірята — та вони гинуть скоро і лишають жаль. Але мати людину, мати тебе при собі, Адонає, — славна радість — маячив хорий крізь сон.

Згодом отворив очі і розглядався довкола. Чув спрагу і пригадав собі, що давно не мав нічого в роті. Адонай сидів скулений на софі і впялив очі в одно місце під стелю.

— Ти єв що? — спитав його Бербера.

Той пробудився з задуми і глядів на него.

Бербера сягнув по камизоля і дав товаришеві гроши, аби купив хліба й чаю.

Як Адонай замкнув двері і поштигулькав у місто, Бербера відітхнув і роздумував над своєю

пригодою. Не міг зібрати гадок, аби прийти до ясного погляду, йому здавало ся, що вона не зайшла на яві, тільки снила ся і лишила в голові той огидний слід злочину.

Встав і пішов до шафи по сурдут. Вложив руку в кишеню і дрогнув. Іще не вірив, сів на ліжко, глянув на карман і нараз сколотило ся йому в очах, карман упав на подолок. По довгім отупінню почав отворюти його. Руки трясли ся, в грудех захоплювало дух, паморока знов заступила очі, перед ним затремтіла пачка банкнотів, на оперезці було число: 100.000. Зверху того доста золотого та срібного гроша.

— Дурень! Остатний злодій і падлюка! — гримнув Бербера несвоїм голосом і тріснув карманом до помосту, аж голос зашиб ся.

— Хто ж такі суми носить при собі по но чах і розсипає між дівками! В тім найліпший знак, що вони не запрацьовані, а здергі з чужої кривди і нужди!

— І чому та проклята гадина не скрутила голови на кім іншім, лише лізла на мене!

Копнув карман аж полетів під шафу, а сам омлів так, що ледви витащив ся на ліжко. Живчики стукали, корчили ся, підкидали ним.

— Щож тут діяти?...

Бувають в житю хвилі, коли чоловік по довгій праці і трудах, очікує з неспокоєм висліду якоїсь справи. Дрож і безсонниця мучить його, він рад би вже, аби той вислід вийшов зле, лиш аби речинець минув і настав знов спокій. Буває се при іспитах, слабостях, засудах і т. п. Врешті настав рішучий день, минула непевна година — діло скінчило ся добре, а тут замісь утіхи, гірка іронія обгортає чоловіка, в таких хвильях вглядає він найбістрійше в цілу житейську комедію, нищета і суєта стоять тоді перед ним, як на долоні, так просто, що ніяке слово не годне сего висказати, так студено, що всюді від них замерзає.

Возьмім тепер таку несподіванку, як сї гроші у Бербери.

Він лежав нї живий, нї мертвий, одна съвідомість привалила його — він іще нїколи не був такий біdnий, як тепер.

— Викинь їх геть крізь вікно, — шептав голос.

— Пішли їх безіменно на яку добродійну інституцію.

Бербера підкинув головою і вдарив кулаком в край ліжка.

— Гідна кручка! Я заберу від тебе гроші, дам їх з доброго серця бідакови, а ти будеш мав з того дулю, ха-ха! Аби я лиш був чистий, аби моє самолюбє було спокійне і без клопотів!

Мій народ збиткований як Христос, а я не можу йому помочи. І собі не поможу,

Дайте нам, що за наш кровавий труд належить ся, а рештою подавіть ся, ми від вас нічого більше не хочемо.

Одна ще рада світала в його голові. Звернути гроші ріднї убитого, Бербера і в тім способі видів софізм, але зі всіх був він іще найліпший.

Так успокоював себе, а навісна думка все морочила його, що добро, забране в роздражненій хвили приведе йому загладу.

Так несподівано, нараз, розвязуєсь загадка, кінчить ся комедія. Чи нема вже на съвіті іншого виходу? Зі slab, повіки так заважили, що не міг їх підняти.

Беріг моря в яркім съвіtlї. Сріблистим піском йде гурт бедуїнів журавлем, в ясних намітках і турбанах, несуть мари на плечах. Рижа лента дуги снує ся по них, чорніють борідки й мари. Видінє щезає.

На сходах дав ся чути стук, по Бербері побіг мороз. Відвів ухо від подушки і надслушував. Се товариш вертає з купном. Відітхнув.

Спитав його, що діє ся навколо віллі і казав позамикати всі двері на ключ і засуви. Адонай порав ся коло самовара та оповідав про сьвіжу новину, яка рухнула по місті і збудила диво між поліцією й цікавими. В заїзді під Однооким Съміхуном убив хтось минулої ночі молодого графа С. і лишив ограбленого навіть з одежі на подвірю під бесідкою. Граф С. був властителем тих, а тих сїл, жив в пустоті, а з близшої сїм'ї мав тілько стрия. Той стрий є головою посольської кліки, що переводить вибори підкупством, ошукою, при жандармських багнетах, боронить лиш сильних, а для народу є ворогом.

Холод обняв Берберу при сих остатніх словах. Почорнів, став качати ся на постелі і гризти пястуки. Був вимарнілий, руки дрожали, очі померкли й гляділи тупо й дико з під чу-прини.

— Слухай, Адонає, — сказав він і вчув, що не стає духу до дальшого слова, — слухай, я певний, що ти пристанеш на се: возьми свою приятельку, будьте разом — я вам допоможу.

По сих словах упав на подушку і зітхнув.

Адонай видивив ся на него і побілів. По хвили спитав, чому він так каже? На те відповів Бербера:

— Ти маєш ціль, маєш для кого жити, я нї-чого не маю, тому хочу для вас жити, аби ося-гнути свою вартість і ціль.

— Хочеш, щоб ми лишили ся на твоїй ласці.

— Ні, ні, зовсім не так я думаю. Я хочу тільки дати вам у себе сталий заробок і спокій-ний кут.

— Що-ж би ми у тебе робили? Праці не боїмось і не стидаємо ся ніякої, але що-ж тут є такого великого до роботи, аби ми не мали на сумлінню, що здираємо тебе та їмо твій хліб даром?

Бербера порухав ся.

— Ог, робота найде ся, а вам пора спочити і мені при вас.

Адонай сїв коло нього.

— Годі нам дармувати на ласкавім хлібі. Тоді мали би ми час роздумувати над тим, що пострадали і були би дуже нещасливі.

— То ви покидаєте мене хорошого?

— Ні, хорошого тебе не лишимо, але ти подужаєш скоро, а відтак нас тобі не треба.

Ся мовчалива, леся вірність Адоная почала дразнити Берберу. Його мучило, що Адонай посвятив ся для нього, а сам не хотів приймити ніякої помочи.

Видавав себе за здорового і просив його, аби йшов до товаришки або на купно, та Адонай казав, що в будень не може їй заваджати, бо вона має богато праці, а що до купна, то вертав він з міста дуже скоро, а в додатку закуплював незвичайно дешево і всяку решту вертав Бербері з такою упертою точністю, що той мав з ним справдішний клопіт. Що більше: Адонай часто не купив дечого, бо воно, каже, подорожіло нині о два, чи три крейцари.

Дійшло до того, що Бербера став вигоняти товариша. — Іди собі, каже, ти печеш і мучиш мене. — Адонай виходив і сідав в сінях під дверми. Як Бербера лиш стогонув — двері отворилися тихенько, товариш являвся як дух. Хорий попадав в лютість і кидався з кулаками. Адонай щезав. Та Бербері все здавалося, що товариш куняє в сінях під порогом. Вставав по тихо з ліжка, сунувся хиткою ходою до дверей, відчиняв їх напрасно і заглядав — Адоная не було... Скоро лиш доплентався до ліжка, чув, що той вже знов під дверми. Врешті стало його всюди повно, в кождім кутику, навіть в голові і в ухах Бербери.

Вечір підкрадався як злодій, Берберу став мучити неспокій і привиди.

Велика саля, електричне світло, в ній довкола мужчини у фраках, сніжних ковнірах і рукавичках. Берберу тягне несамовита рука на середину салі, він стоїть лиш в сорочці, очі шакалів сверкають грізно, кровопійчі лиця біліють, то синють з нетерплячки й голоду, довкола пальці, як студені спіси наїжили ся й показують на него.

Мертвa тишина.

Найстарший з судиїв просить його рухом руки до другої салі, Бербера скаменів на місци, той відхилює занавісу, а там біле ярке світло, аж за очі щипає, а серед него порухалися чорні як крук філі покривала, киненого на піраміду ступенів.

Смішний всякий опис супроти широї грози в шаленім зіставленю тих двох крайніх красок: білої й чорної.

Бербера підняв крик.

Адонай вбіг і став коло ліжка. Уста хорого покрила піна, він кинувся до Адоная, вязався чорними вужами чуприни до його ніг і хріпів:

— Ратуй, брате, ратуй! Мозок—се людський проклін! В тім піdlім черепі дантейське пекло!

Той зблілів як крейда і ледви висадив його на постіль.

— Може покликати лікаря?

— Деж на світі такий лікар, аби мені був дав свободу й сонце?... Тепер за пізно.

Огорнула його тупа неміч і сонність.

В комнату злітали ся духи.

В сіннях здубонів тяжкий хід, двері заперлися з лоскотом, в тьму війшла жива постать.

Відсапувала, мацала по-при стіну, кляла під носом дихавичним, простацьким буркотанем і наповнила кімнату сопухом горівки й маркотки.

— Десять дідько мучить по ночі з мерцями! Ге-е, мудрий ти на те, що буде, але чому не спістав, чого би мені нині треба?

Тяжела постать черкнула сірник — з потемків виринув край грубого червоно-синього лиця, ніс як порошниця, оловянє око як з під печари і дрантивий військовий плащ на плечах, що подобали на похилену гору.

Бліда дитина в сорочці виповзла з кута до съвітла, та драбуга заревів так страшно, що дитина верескнула, здубоніла ніжками, притисла ручки до уст і шмигнула під покривало Бербери. Бербера добуває всеї сили, аби оборонити дитину, та чує, що руки і ноги йому деревіють.

Сірник згас, драбуга пошкандибав під стіну і звалив ся на тапчан, аж дошки затріщали.

Ззвав тяжкі чоботи і шпуряяв ними на хату.

На дворі гудів вихор. Драбуга добув з пазухи фляшку, задумав ся хвилю, відтак промовив вказуючи потемки на Берберу.

— Трицять літ йому. Знаю його від дитини, виджу як на долони його найменший крок, кожду хвилину! Трицять літ і от — фу — і нема! Як би нічогісін'ко й не було!

Потягнув з фляшки і заключив:

— Шкода, що нема Бога. Деж би він міг дивити ся на таке.

Настав спокій. Темнота розсунула стіни на краї съвіта, з одного боку, гень здалека долітало тихесеньке хлипанє дитини, що хотіла вийти до съвіта, з другого доходило важке, сонне сопінє і булькотанє з фляшки.

Сі тупі голоси в темряві тягнули ся помалу, у вічність.

Бербера ґотопав в глибину, над ним розтягнула ся сіть з груших линов, вкінці безодня ставала яснійша і теплійша, а сіть тоненька, наче би павук снував її. З того теплого океану виводить його незнана сила на незмірну пустиню. Лежить він горілиць на сірім піску, суха хмара розстелила ся широко й далеко і висить над ним так низько, що рукою міг би її досягнути.

Горілиць глядить він через голову, а гень далеко-далеко біліє съвітло між хмарою, а піском і пісок білійший. І летить він аж там на край пустинї, до того малого, далекого съвітла, на той пісок білійший..

В поперек до дверий, на серединї великої съвітлищі стояло ліжко, на нїм лежав Бербера без руху.

На софі за ліжком під стїною сидів Адонай також без руху і глядів невпинно на товариша, забувши про голод, спрагу і всяку поміч.

Так минули три доби. Бербера був глубоко задуманий і як би промовляв:

— Не рухай мене. Я над усе полюбив сей сон, з якого мене ніхто й нічо не розбудить.

То хвилями наче скаржив ся:

— Видиш, видиш, яке се жите, видиш, видиш. Які воно комедії виправляє з чоловіком.

Тіло заносило розкладом, та Адонай не чув того.

Як вечірні тіни налетіли чорними птахами і вкрили всю довкола, тоді мав він ще на стілько памяти і сили, що обернув закрутку в стінї. Із стелі поплило ярке съвітло в долину на мерця, величезне вікно перемінило ся в чорне зеркало, Адонай глянув з провола на Берберу та в вікно, ймив ся варцаба і застив. Дивував ся, що доси не впало йому те вікно на увагу. Приложив палець до нього і розслідживав, чи воно на правду з чорного скла, чи може ніч на дворі така чорна? Не міг нічого розпізнати, поволік ся на своє місце. Очуняв трохи і попав знов в задив. Не міг збегнути, відки взяло ся съвітло? Дилькотів щілий, дзвонив зубами і впялив зір в Берберу.

Бербера глядів на нього химерно півотвореними очима, всъміхав ся і моргав.

Вихор гудів, розшибав собою в комині і добував ся до дверий. Галерія образів на стінах почала гарцувати, як би збирала ся до скаженого танцю.

Безтямний жаль і страх обіймили Адоная.

Товариш став шепотіти, кликати, рушати ногами й руками.

Адонай піднимався як мара, притягав дрожачою рукою кулю до ноги, сунув до ліжка, хотів перелетіти його, втічи крізь стіну — в тім Бербера розхилив руки і він звалився в його обійми.

Вікна й двері повідчинялися на розтвір, вихор став лускати ними, гримати і розгулявся по коридорі і комнатах і торошив усе на прах, як розбрикане стадо буйволів.

ДОРИЙСЬКЕ ПІДСІНЄ.

У старинній съвтини, опущеній на горі за містом, заколочують потомки спокій давних богів і построюють свої гри. По тисячах літ до чекала ся съвтина, що відновлено в ній Софо-клевого Царя Едіпа.

В першім ряді сидить артист і видить, як велич сеї трагедії за тяжка на нинішні сили, як уся її вага скриває ся перед публікою. Едіп і публіка — обое сліпі; тілько Едіпови не снило ся пізнавати її.

Стрінув ся трагізм сліпоти Едіпа з комізмом темноти нинішної суспільності. А може ся друга сліпота ще більше трагічна?

Артист заглубив ся в штуці, його забутє мало таку силу, що заняло увагу дівчини. Вона вдивила ся в него всею інтуїцією і забажала глядіти й відчувати його душою.

Зо внії съвтині повівають хоругви в погіднім вечері, а подалік сидить на плиті бабуся. Відшепотіла молитву, сперла голову на руці і вдивила ся в древні, камінні стіни съвтини. Сутеніє. На темнім підсінню заметушили ся дві потворні тіни, бабуся здрігнула і подріботіла в долину.

Представлене скінчило ся, в съвтини знов пусто і глухо.

Минають дні і ночі, дівчина вяне, розсіває ся в тінях туги і смутку, а артист не видить і не знає нічого.

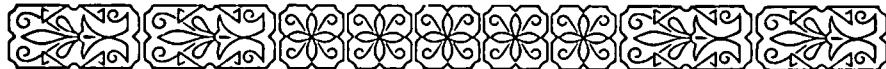
Одної ночі зібрав ся вдалеку дорогу і переходив через гору по-при съвтиню. Ішов через підсінє. Було тихо, місяць съвітив ясно і метав грубі тіни аркад. Долі стіни спочило смутне съвітло. Артист сів на камінній підлозі, вдивив ся в те самотне, мертвє съвітло, а воно мало мову і притягало його. Дрож перебігла по нім, він вихопив кинжал і оглянув ся. Кругом глухо

й пусто. Вглубив ся знов в съвітло на стінї, відчув смуток розлуки з сим місцем на віки. З підземних коридорів долітали здавлені зітхання і стогнання, таємничі шелести і гомони, перед ним розвивав ся блідий величавий хоровід богів, розвивав ся чарівним танцем і линув як хмара з съвятинї понад міртові й кипарисові кущі. АРтист не замітив, як до него наблизила ся хитка жіноча тінь. Вона станула хвилину і кинула ся на його шию. Заглушений напрасним страхом вхопив він кинжал, пробив її і втік.

У далекій дорозі здрігав він не раз, не два на той спомин і вірив, що втік з рук розбишаки.

Хто переходить нічю через те підсінє, чує, як зачіпає його крило таємного смутку, але воно щезає скоро.

Занавіса упала. Правдиві, великі драми не все виходять на яву, вони остають поза людською увагою так далеко як ті дві тіни, що налякали задуману бабусю і не нам судити такі злочини.

КАРТИНА З ДНЕВНИКА.

Такий тихий, погідний сьвіт буває раз на рік, а може нї раз в житю. Зелені береги, розлогі долини, гаї, ліси, живий, веселий рай в дуговім морі ранка.

З чарівних тіній гаю на горі виринає будівля і приманює до себе усю поезію сего раю.

Я прискорював ходу і замічав, що в міру як богацтво старого замка прибувало, гора зливала ся з краєвидом, який я лишав за собою. Мене очарувала далечінь долини за мною, я не видів в нїй великого опаду, нї великої висоти в горі, на якій стояв і любував ся тим достроєм.

Іду поволи, плентаю ся між корчами, гублю дійсність, минувшину і стаю легким, вольним, а Херувими осіняють мою душу такою поезією, що плачу з утіхи.

Замчище мохом поросло, замість молодят в обіймах, рісні пової пригортають старі тесані камені. Зїлє і цвіти заховують памятку молодості, любови.

Тінею входив я з фасади у марморну глибину сїний, у спіралі тихих коридорів й оглядав у тїнистій величи саль сьвітла, що вийшли з безсмертної волі геройських душ і вернули так загадочно, що годі вислідити, відки тут взяли ся. Блудять по сchorнілих портретах, цілують фосфоричними устами хмарні чола, ярять ся на порохнавих ложах, снують ся в поблеклих нарядах по звітрілих мозайках і хлипають, то витягають ся під різьблені склепіння віконних каблуків і майстерних касет стелі, мерехтять на камінних китицях цвіту-винограду, а я все чую, що у тих сьвітлах тліє сила, яка осталася з могучих душ і з глубини тишини снує правди смутку й вічності.

Виходжу поволи у такім забутю, у такім душовім скупленю, що не чую нї свого руху нї віддиху.

Ступені підо мною виджу як крізь сон, зійшле найшло своє тепло у студенім камени.

Я опинився коло крайної колюмни, кучеряві корчки розсипані коло неї, очі перебігли по широкій підставі колюмни і я заки розглянувся, застив на місци як від грому.

На краю підстави і я — і не я.

Струї морозу прошибли мене й обняли зелізними обручами, я подався в бік і полетів стрілою від замчища.

На беріжку за корчами охолов страх, але те, що я видів, опанувало мене.

Я приляг до румовища й сліджу.

Таємничої появи не видко, але в минії дрожить непохитна, глумлива певність, що вона не лише ворухнула ся з місця, але навіть не заважала мене.

Стежу пильно, довкола погода і така тишина, що нї листок не здрігне. Пригадую собі, що нині не видів я ще нї одного чоловіка, нї звіряти навіть. Гейби увесь съвіт вимер. Я дивився пильно д' крайній колюмні і не міг збагнути того, що зайшло. В ту мить, як схоплював я попередну хвилю, в ту мить пересиленя між душевним скупленем, а зовнішнім забутем — вчув я, що дух мені займає і виджу на камінній підставі ту саму постать.

Чоловік закутаний в чорне як вуголь простирався, сидить і глядить уперто перед себе, а його очі съвітять з підлібя так, що не видко зіниць, лиш блискучі білка.

В минії усталювалося пересъвідчене, що ся поєва не знана на люднім місці що її виключне царство — се зачаровані урочища і самота старинних замчищ.

Чи се поет, чи демон — мені байдуже, мене цікавила чим раз більше математична точність

сего улицетвореня заклятих, старинних загадок так, що в кінці відчитав я в сїй появі цілу неограничену містерію незнаних синтез, майстерну анальгію, живе доповнене старого замчища.

Нудьга налітала на мене, я глянув знов туди, куди смотріла уперто постать і мене придавила знов грізна тишина, приковала так, що я не міг утеchi, нї рушити ся, лиш вгріб пальці в землю і тремтів на цілім тілі.

В хвили як тишина дотулила ся вічної мертвеччини і як здавало ся, настає конець сьвіта — зірвав ся громом такий гураган, що я вдарив лицем до землі.

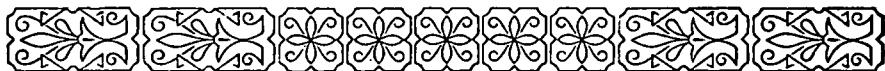
До мене долетів регіт, я підняв очі й узрів крізь шалену метушню піску і галузя, появу в бісноватім танци, чорна плахта розвівала ся і мигала на голих кістках, я замкнув знов очі і котив ся в долину.

Як довго се трівало, не знаю.

Мене збудила знов звичайна, сьвіжа погода.

Я встав і вздрів перед собою широку лаву чорної, спустошеної землі, видертої великанськими скибами геть долинами аж до краю овиду.

І не оглядаючись поза себе, пішов я тою чорною лавою.

ПОХИЛА ВЕЖА.

Рай пригортав землю, лагідний съвіт краси й поезії съміяв ся крізь вікна храму, грав веселкою на мистецьких різьбах, вколисував теплом, спокоєм, забутем і будив іскри творчих видінь. Старі, молоді й дитинячі очи та руки линули за молитвою як метелики за весняним цвітом. Величній простір хору, глубина органів і сімох вдатно дібраних дзвонів творили чарівні мрії на лілійних, рожевих та фіолетних клубках кадила, які цілувало сонце крізь старинні вітражі.

Молодий монах Орацій сидів у сповіdalьниці і слухав уважно сповіди дівчини. Її струнка стать тримтіла й ломала ся з жалю, дівчина скривала подовжне смагляве личко так, що видко було тілько лагідний обрис клясичного носика, на якім дрожала тінь шовкових рісниць.

— Зоре рання, ще ти не зійшла, а вже западаєш, — мовив монах Орацій.

— Я вмліваю з праці, але мій учительський стан такий гіркий, що годі вижити з нього, — скаржилася дівчина.

— Бог з тобою, Бог з тобою, — вспокоював її монах.

Вдивив ся перед себе в мозайку, в попутану судьбу і мовив тихо та лагідно.

— Не винен сему стан, що одиниці ломлять ся, а винен буденний тягар, що засліплює ідею званя. Звідти навіть у найвисшим стані поконвічний гріх намагає ся запустити корінє. — Дві сили ведуть без перейми завзяту борбу: земська примана і вічна ідея. Бідні всі молоді, що стоять на розпутті тої борби; раз ідея дає їм забутє злиднів, то знов жите затемнюює ідею. Живий, хто відважно й витревало перейшов на першу трудну дорогу, мертвий той, хто піддав ся земській покусі. Але в хвилях муки, в хвилях пролому, коли

стаєш над краєм безоднії, над твоєю головою
лишить ся віконце блакітного неба, для душі
остане хоч один ясний промінь і ти згадай за
Того, що найбільше із нас усіх терпів, за Того
вселюдного Учителя-мученика, що взяв невинні
діти на свої съвяті руки, а до материй сказав:
Прийдите до мене всі обтяжені трудами і журбою,
а знайдете в мині вічну любов і забуте земських
болів. Згадай на сї найсъвятіші слова, які лиш
коли небудь вийшли з уст на сї бідній землі.
Ти ще така молоденька, стілько віри може збуди
ти ся в тобі! З глубини душі промовляю за
Господом сї слова і чую як сила вступає в тебе,
вірю в твою ясну долю, бо в слові моїм дрожить
тіло і кров нашого Спасителя.

Учителька припала до сповіdal'niцї і заходила ся від плачу.

З по-за бічного віттаря смотрів на Орація
братчик Уго, — сей відвернув голову, їх погляди
схрестили ся, — братчик скрив ся за колюмну.

— Горемені, — думав Уго. — Вона висповідала
ся перед ним з усього! Віра наказує тайну спові-
ви, та він відкриє слід у білий день і виявить
перед цілим монастирем.

В нім закипіла лютъ і розпуха.

Орацій розгрішив дівчину і вийшов із спові-
dal'niцї.

Два артисти дивилися за ним з хору й один
шепнув до одного.

— Бачиш? Пересувається між колюмнами
як промінь між деревами съвятого гаю.

А другий добавив:

— Культуру та інтелігенцію погодив він
з гладкою свободою і чернечим тактом у вели-
чавий акорд. Незвичайна в монастирях поява.
Він носить в груди той алмаз, що сияє сам із
себе, будить пошану і пориває горячим словом.
Лагідний хистом, спокійний в круглих руках, є він
в мрачнім союзі монахів тою поступовою вда-

чою, що дає жите і принаду цілому монастиреви і вказує як далеко може стати жива чистота духа — не менше від сьвітської свободи. В тій поезії — його зближене до Бога і правди. —

З полудня сидів Орацій в своїй келії спертий на вікно і дивився на монастирський город. Дерева і цвіти маяли в подиху і гралися з промінем на синьому небі. На кипарис злетіла пара голубів і стала цілуватися та воркувати, аж кипарис оживився. Орацієву душу пронизувало сьвітло ясних вчинків, ширости й сумління, що криє в собі жерело поезії, початок її безміри. І прийшло йому на гадку, що нахил до суєти, жаль за житєм і страх перед смертю, се слабість і прогріх страждучих і нещасливих, а кому Бог дав ту силу, що обіймає увесь сьвіт краси, тому дав талан вічного спокою і щастя.

Орацій встав, сперся до муру і глядів поганда город. Голуби метали срібні нитки по небі, то злітали в долину. Ангелики з алябастру розхилили до них кругленькі ручки, одні ловили їх, інші ціляли з луків. Як голуби злопотіли крильцями, то здавалося, що се tota біла, розбавлена дітвора плеще так з утіхи в долоні.

Орацій забувся в mrіню...

По-при вікно пересунула ся нечайно тінь, він глянув скоса: понурі як осінна ніч очі братчика Уга перемигнули з під лоба келію, і тінь щезла.

Орацій подався в зад і не зінав, чи се привид, чи ява? Було в тих очах стілько хитрості і зла, що його аж за серце стисло. Та він переміг себе.

— Слабість, — подумав.

Пригадав собі братобійчу війну, яка вигнала його з вітчини, з краю горя і лихого, змінчового та скучного підсоня, де нужда висушила душі, а ненависть стала ся фільозофією житя. Не брав участі в тій невпинній, низькій тяганині, бо де нема спокійної розваги, там на віки ніякої ради

ніколи не буде. Та політична, чорна ненависть відбивала ся в кождій хвили, на кождім кроці в його ухах і очах і так йому доскулила, так його утомила, що волів втічи в чужину, аби лише знайти спокій.

— Хочу спокійно перейти через жите — в тім моя фільозофія — чогож люди хотять від мене...

Захід всотував ся повісом съвітла в келю, впутував кінчики волокон в його волосє і ніс благодатний привіт з далекого съвіта. В серці будилися струни вколисаних споминів, він сперся на вікно і съпівав:

Съвітє тихій — —
съватна глави бе зміертнаго Отца небеснаго...

Голос різьбив сю славну пісню Атиногена слово за словом, брав її на свої крила, очарував дерева і монастир, та летів до мами, сестер і братів...

Відтак Орацій вгорнув ся і вийшов до управителя наукових заведень. Той приймив його з радої душі, прирік добре місце для учительки таки від другого дня і замітив, що певно вона визначується чільними здібностями і прикметами, коли аж Орацій сам промовляє за нею.

На те відповів сей, що добра воля і ширі змагання криють ся в кождім чоловіці, а для молодих треба передовсім прихильних обставин, аби не дати їм пропасти. Годі судити людські пороки, радше помагати близньому до розвою прикмет. Нема такого злого чоловіка, аби перед ним не було ніякої поправи. В гріхах винні ми осуджувати обставини, а в прикметах любити одиницю.

Полагодивши діло Орацій попращав управителя і повернув до учительки.

Дівчина з матірю повитали його щиро і просили розгостити ся. Оповістив їм про нову посаду; обі дякували зі слезами втіхи, а він сказав, що помагати є людським обовязком.

Мати сиділа похилена в кріслі з поручем, буйний волос білів з під очіпка як морська піна, в смаглім обличю дрімала під тінями журби і смутку мрія давної вроди й сили, що скитається в серцю і сияла звідти маминою любовлю. Очі вдивляли ся перед себе в задуману глибінь вічності і ловили свою душу, як нурець перлу в морю.

Підпирала ся паличкою зі срібним перстнем на середині. Орацій глянув на паличку, а стара всміхнула ся і стала оповідати тихим мельодійним голосом.

— Се памятка по моїм небіщику. — Минуло богато літ, як мій герой славний спочив в могилі за правду. — Вийду нераз в город, обминаю людей, аби мою смутку не виділи, забуду ся тай блукаю старими самотнimiми алєями. Серце почне бити ся, я тисну його, мені так, наче би в ін ось-ось мав надійти, промовити словечко — як давно було. . . А часом приснить ся мені, як я судженою була. . . Чарівний сад леліє, я розстелюю в нім біле як сніг та цвітисті сукні, що сама собі пошила. З гори падуть съвітла й тіни на моє придане, бавлять ся, вітер його гладить, сонце пестить. Сорока скрегоче, я обриваю з чічок платки і ворожу собі: Приїде — не приїде — а серце так беть ся — аж ось він являєсь — я з'ясну ся і не плачу, ні! . . Але та-кий болісний та страшний настрій огортає мене тоді, що прокидаю ся ледви жива. Осьвідомлюю собі своє безталаннє, клякаю перед Божою Матінкою і молю ся ревно за праведну, геройську душу. — Та Всемогучий потішив мене; лишив отсю дитину та й твою поміч нам зіслав, вели-кодушний пан-отчику.

Тут стара схилила перед ним голову, а доньку поцілуvalа в чоло. В очах дівчини цвila охота до житя й праці. —

Орацій вертав до монастиря вдоволений, що застав учительку з матір'ю, бо при сповіді забув спитати, чи вона припадком не сама. Прийшла йому знов давна гадка, що добрий вчинок має все безпечну дорогу, бо спокійне сумлінє убиває нечисту силу, а щирій помочи ангели втвирають двері.

Місяць очарував сон ночі над палатами, кипарисовими городами й міртовими гаями.

Славна Похила Вежа виступила предивно могучо на небі.

Орацій глядів з захватом на неї. Йому було байдуже тепер, чи ся геніяльна химера архітектури зродила ся в голові середновічного майстра, чи може через нерівну вагу, або неоднакову міць в підвалині набрала з часом оригінальності і слави. Його проймила до глубини тота шалена сила съміливої думки, що на глум цілому съвітови вирвала ся з усіх шаблонів та догмів і сотворила в каміннім великанії найвидніший символ руху вперед, поступу й свободи, тих передовсім для Христової віри конечних ідей.

Того похилу в серединії не видко, а чим висше виходиш на верх, тим більший і красший овид перед тобою.

Братчик Уго був тимчасом на вігліях у съвятині. Сидів на ступенях біля вівтаря, схилив голову в руки і снував важкі думки. Чорна сила толочила його і трущала в безодню. Мучив себе питанем, чому Орацій не проявив найменшого знаку про його тайні прогульки з монастиря.

Уго стряс ся і затис кулак.

— Ге, хитрий з тебе майстер, Ораціє! Хочеш мучити мене непевністю і грati ся, як кіт мишию. Роздумуєш тепер над тим, як би то передати власти свій вислід, аби ти був чистий

і безпечний, мов Пилат, а я щоб і не знати, відки грім упав на мене, бо на отвертий, рішучий крок нема у тебе відваги. Волю сто разів чорний характер, ніж потайного, непевного ляму! Розперли тебе зелені теореми, а на право житя ти сліпий! Але трівай! Слава Богу і його шуринови Сatanі! Пізнаєш, що дневи товаришить невідступно ніч, а за съвітлом іде тінь.

Уго встав і висунув ся бічними дверми на город. Ішов хильцем, надслушав і підкрадав ся до виноградних корчів, що росли буйно по при��, аж опинив ся коло Орацієвого вікна. Притаїв ся до стіни і заглядав у келію, як планетник. На ліжку чорніло ся, наче би Орацій лежав скулений і нероздягнений.

— Так роздумував над повільними тортурами, що не було коли навіть розгорнути ся, — міркував Уго, набираючи духу.

Хотів доконати ся, чи той спить, приклав ухо до кута варцабів і слухав довгу хвилю. Не було чути ніякого руху, ні віддиху. Загадав кликати його, що будьто злодій закрав ся до саду. Сперся на вікно і кликав пошепки:

— Отче Ораціє — отче Ораціє. . .
Ніякої відповіди.

Уго важив ся кілька хвиль, відтак добув кінджал, одним скоком як рись пирснув у келію, похилив ся над ліжком, заціпив зуби, затис рукоять, затопив в нім мигом тричі вістрє, потім вискочив крізь вікно і помчав до съвятинї на своє місце так легко, що ані галузка не шевельнула.

Шум і заколот счинив ся довкола него.

Статуї з білого й чорного мармуру витягали ся й корчили в релігійній загорілості і спазмах видінь. Іноді заскверчав гнотик, шурнула миш, червак вів свою повільну роботу в вівтарі, в горі дзенькнула шибка, лилик розшибав ся під склепінєм; всі ті глухі, а серед понурої ти-

ші проймаючі звуки вводили в юродиву, съяту пантоміну охриплі розговори і таємні шушукання. Зашуміли драперії, з рамів і полотен виринали статі, з уст до уст розходила ся новина і залунали гомони страху та дива.

— Де він? Де він? — питали одні.

— Тут, о, під нами, — показували інші.

Декотрі відвертали очі, інші нахилювалися в долину, хмарили чола, грозили пястуками при млавім, хиткім съвітлі вічної лямпки, сипали проклонами на голову Уга й вигоняли його зі съвятині.

— Проч, проч, сатано проклятий!

В съвятих будили ся душі їх творців, оживала вся містична сила пекла й неба, якої невпинно бажав і заїло боронив людський рід, аби йому перед вела, яку сам собі сотворив невичерпаним майстерством свого духа і рук.

З гробниць і склепів добували ся мерці з огненними очима, гугнали й бісили ся навіжено. Съвітло на стіні перед Угом спливало кровю. Схопив ся і хотів тікати, але уздрів, що за одвірком чатують три язі з бичами вужів, одна по-над одну вихилює голову та аж пінить ся скажена, щоб його парити й жалити. Сїв і закрив очі.

Нараз підняв голову. В сутолоці задудніли кроки, темна постать висунула ся на съвітло — коли зирк — перед ним станув Орацій.

Страх ймив Уга студеними кліщами за горло і підтяв його як косою на килим.

Орацій станув, видивив ся, але подумав, що той розіспаний, отже вийшов.

На коридорі прилучив ся до нього братчик Яким зі съвітлом, повернув до келії і сказав:

— Я вичистив шати, але не сховав їх в шафу, бо не було ключа.

Взяв рясу з ліжка і станув як вкопаний.

— О-о-о. А се хто її так нарядив!? О, тай ніж тут якийсь —

Орацій глядів на рукоять і пригадав собі, що видів подібний оказ в етнографічнім музею. Такі кинджали виробляють Аbruцци в середній Італії.

— В щож вберете ся, Всечесности, завтра?

Орацій дивив ся задумчиво в вікно і мовив наче до себе:

— Так, завтра вроочисте съято. Завтра рано вберу стихар білий як крило ангела, накину фелон золототканий, дївчатка в ясних серпанках і міртових віночках будуть сипати цвіти — прийдуть нові видіння, нове забутє, бо на сїм позиченім съвіті ті тайни лиш мають стійність, які відводять нас від низького, буденного житя.

Для будучих поколінь відкриє поступ нові глубини, та коли мені судилось на сїй старій дорозі бути останнім, то вірю, що висші сили допоможуть не оглядати ся по-за себе, лиш іти все наперед і наперед.

БОРОТЬБА З ГОЛОВОЮ.

Мати осиротила мене хлопяtem. З тіній минулого дивлять ся її очі, долітають съяті проміні серця. Блukaю по съвіті й ніде не судилося стрінути того образу віщої задуми. Я сам, маляр, довгі літа не годен був відтворити його, хоч у хвилях смутку оглядав щиро в душі. Тямлю ті очі... Станула на порозі й дивила ся на кімнату довго-довго. Ледви відтягнули її. Знала, що не вертати їй вже ніколи.

Батько оженив ся в друге. Взяв собі білоручку з панського дому. Пан Біг за глину, а чоловік за калину. Як кажуть: Першу жінку в дوشки, а другу в подушки.

Статна, завертоока, ясне волосє, грішні груди, яркий голос. Сонна і лінива як кітка. Тіло заглушило духа, як се звичайно буває у жінок. Принадами суєти обманила вона старого, він підчинив ся її волі й ладови. Так полинула тиха съпіванка у вічний спокій, а на її місці запанували пусті роскоші.

Мене лишили самого. Вимету бувало хату й сяду в куті. З надвору заглядає хмарний вечір, я задивлю ся через плече в безконечну, сіру пустелю перед собою, — слюза за слізою паде з очей.

Найбільше любив я бавити ся зі своїм ровесником, Сенюковим Олексою, також сиротою.

Та раз прийшов він до мене опухлий, заплаканий і приніс з собою малі грабельки.

Ми сіли в буряні, він був смутний, не говорив нічого й не мав охоти бавити ся як звичайно. Я дивив ся на нього, врешті він попросив у мене хліба. Я побіг до хати й виніс крадьком кусень хліба в пазусі. Олекса взяв хліб, вщипнув кришку, але не їв. Потім устав, сказав, що грабельки дала йому тета і волік їх за собою.

Я підводив його, а він загрібав сліди своїх ніжок у поросі й лебедів як би до себе.

— Бу-вай здо-ров, бу-вай здо-ров...

На другий день сказали люди, що Олекса помер.

Оповідали, що кілька день перед тим ішов попри панський сад, паничі були на черешні, а він правив у них черешень. Таки дуже милосерно мав правити. Вони съміялися з нього й метали йому кістки, а потім затроявали псами.

В горячці перед смертю просив черешень.

Минали літа, тепло вистило для мене, я відсунувся і побрив в съвіт за очі.

Чоловікови жінка не вмре, лише дитині мати.

І виріс я на чужині, а в мені виросла туга за рідною україною, за рідною ненькою.

Я забажав бодай маленьку памятку віднайти по ній, воскресити її образ.

Так поїхав я в рідне село.

Отець привітав мене як тінь із того съвіта, мачоха позеленіла і прибрала богомольний вид.

— Ов, ти ще живеш? Ми вже давно мали тебе за небіщика!

Простягла руку й показала на крісло.

В ході слів батько зиркав на мене; в нім, видко, будилося сумлінє й спомини, бо відступав від річи і згадав кілька разів, що моє лице пригадує йому покійну.

Мачоха спитала, чи тямлю що з хлопячих літ, але по сїм пригладжувала надшивку сукні й не чекала на відповідь.

Я силувався на спокій, але шукав тіни тої, яка навіть по смерти одна-одинока не покидала мене на білім, студенім съвіті. Се була кімната, в якій я її останній раз видів.

Нї одної памятки не лишили. Тепер ся кімната була перестроєна, чужа й холодна...

Служниця накривала стіл, мачоха позіхнула й вийшла. Батько став не свій. Вона, видно, так заглушила його. Старий шептав сам до себе, глипав дико на мене, розкладав руками, то кривив ся і та мерзота ранила мене й мучила до краю.

Двері отворилися, мачоха тягla щось, батко зітхнув, я піднявся і застив на місці.

— Представлю тобі, Назаре, моого єдино сина — доктора прав Нюнька, — сказала во з чванливою примхою і привела перед мене карлика, не карлика, а велику, перехилену голову, з рибачими очима і неприємним усміхом. Врешта тої мачошиної потіхи губила ся в одесі дітвака, тілько здорові руки й грубий карк нагдували чоловіка, закопаного по пояс у землю.

Ми обкинулися поглядами, карлик імів мою руку і стиснув так, що я аж висіпнув її.

— Pardon — заскрипів він як керничний журавель, — але я уважаю за потрібне, представити ся все a principio в тім зміслі, щоб гість пізнав від разу, з ким має діло і не судив по моїй марній появі, що в мене немає сили!

Він засичав і вискалив два ряди здоровезних зубів, а те „моїй марній появі“ виповів гордо.

Я зачав, що в той спосіб не люблю ніяких доказів сили, але мачоха перебила.

— Від брата треба все приймити, тим більше, що він доктор.

Вона збила ся з толку, але я мов би й не чув цього і для спокою сказав від себе, що дорога втомила мене. По правді мені було байдуже, хоч би він був навіть міністром.

Та Нюнько напосів ся на мене.

— Я чоловік практичний, здоровий розум, се мое серце. Стою на чолі фінансових та політичних інституцій і забираю голос у головних суспільних справах.

Знана річ, що з людий, яких Греки кидали з Тайгета, нині суспільні керманичі. Ціла нинішня культура на таких підйомах.

Я дивився в того свого „брата“, мене збирала лють і милосердє, а в кінці страх. Легко було зміркувати, що між нами прийде до важного діла.

Він зійшов на поезію й штуку і сказав, що не терпить її, бо плаксива, бідна, розбивається в потемках і сама не знає, чого хоче.

Мені не стало терпцю.

Я сподівався, що ви се скажете, але не приходило вам ніколи на гадку, чому вона така і хто сьому винен?

Він ладився відповісти одною з тих витертих бюрократичних фраз, якими воюють звичайно двоножні песиголовці, та я збив його зараз з гори.

— Се тому, що наша поезія й штука не має ґрунту під собою і доки суспільний та політичний провід буде в таких руках як доси і як ваші, то нема надії на ліпшу долю...

По вечорі лишився я сам.

Вікно було отворене на великий сад, до мене навідалися товариші — думки.

Не хорий я в задумі, але жите без опіки, між чужими, самотне жите в кривді й пониженню зломило перед часом юність і дотеп.

Тепер добував я колюче тернє.

Виперли мене з рідної хати, всьо забрали. Для Нюнька. За те, що він вродився калікою — обдарували його серцем і достатком; я вродився здоровий, за те для мене не треба було опіки нії землі.

Я сперся на вікні. Щоб бодай хоть стілько були мені лишили на нині. Хатину і садок коло неї. Прискорбна душа мала би де сотворити пристоя для моїх бідних приятелів. Бездомний як птах, де-ж прийму їх у гості, чим загрію?

Тут давно покинув я вівці й сопівку, взяв мамині співанки й пішов у малярську школу. Опинив ся між тісними мурами як вірля в клітці, як вихор з гір. І ті мури і той студений съвіт довкола огриваю теплом з під рідної стріхи. В чужу, темну кімнату навідували ся дитинячі сни й видіня, які приніс я з далеких, рідних лісів від моєї неньки. Отсі щирі приятелі гуртували ся все самітними вечерами й безсонними ночами довкола огню, що палав до моого бідного народа. Одинока відрада на чужині. Гей, гей...

Бувало вибігну до Сенюкового Олекси, сховасямо ся в саді, зладимо плужок із старого вістря та оремо землю... Олекса давно помер, мені також не судило ся орати своєї ниви.

Так скінчила ся перша співанка.

Раз пастушком заблудив я в лісі й по довгім плачу й голоді сон мене зморив. Буджу ся о півночи, чударні дива снують ся по смереках, місяць пускає пасма крізь галузі на пні й корчі, верхи гудуть тихо, а ген з могили виходить сновида й стогне-стогне, аж гомін іде по лісах.

Отсе давний-предавний князь так покутував і шукав загубленого меча й дружини.

І він блукав і кликав і зойкав і мучив ся отак.

Меч іржа з'їла, дружина сном непробудженим заснула, лише рідне слово остало ся й живе до нині...

Так зачинає ся друга співанка.

Вичитую нераз, що там у ріднім краю чувати, тай отсей спомин пригадав ся мені:

Високо на скелі тулило ся старе орлине гніздо. Та одного літа зайшло так, що старі зачали війну між собою, а за ними й молоді взяли приклад. От вони, що лише трохи в пірє убрали ся, стали дзьобати й бити кігтями одно другого, а потім з нудьги й лютості далі витягати кімачок по кімачку з гнізда! І не минуло

богато часу, як старе гніздо злетіло в пропасть і вірлята розплескали ся на скелі.

Се скінчила ся третя співанка.

Рано прочуняв я й здавало ся мені, що встаю із смерти.

Потім вийшов я з батьком. Спитав його, як йому живе ся. Він мовчав довго, в кінці став жалувати ся.

— Зле. Таки так зле, що годі виказати. Сам не вмію знайти ладу в тім всім. Нечиста сила опанувала мене... Я став за попихача, за машину, що має старати на жінчині та Нюнькові витребеньки, а мені самому ніде ніякого місця нема. В цілій хаті нема одної пяди, де би я міг спокійно сісти. І до того та побожна відьма вічно жалить мене, що я лиш про себе дбаю. Розваж лише, як ті всі побожні потвори вміють безбожно катувати! Вони обое з Нюньком ненавидять мене в хаті, раді би не видіти мене. Ота жінка, се стричок на мою шию, се така чорна хмаря, що мене морозом проймає й я не виджу перед собою ніякого ратунку. Я невільником усього: підлоги, стіни, дверий, години, навіть кождої хвилі. Тут не можна станути в чоботях, там не вільно заговорити, бо Нюнько спить, там не вільно оперти ся, бо буде люлькою чути — нічого мені не вільно. Мене на кождім кроці обгортає страх, власної тіни бою ся... Ходив я давно до адвоката, гадав, що дістану розвід, але він сказав, що розводи дають лише великим панам, а хлоп навіть думати про се не може. Завинив я сам через свій нерозум, дав обмотати себе, тай годі. Взяв собі жінку не під пару тай гадав, що буде така як перша...

Стежкою, садами вийшли ми на цвинтар, до маминої могили.

Було тихо. Сонце цілювало землю, на ній будилися квітки з медом і запахами. Білі хмарки линули по небі, як лебеді по синьому морю.

Незабута дивила ся на нас із тіний дерев.
Старий шепотів:

— Я віз її до лікаря, а вона хотіла вертати до дому і дуже побивала ся за тобою.

— Хто буде йому співанок вечером співати? Він забанує за мною. Гей, чи знайде ся коли в съвіті серце, аби відчул мій біль? Як Назар підросте, то перекажи йому від мене, що я гірко працювала. Видко, за мало я собі ласки в Бога випросила, коли дав мені таку доленьку.

Тут ухопив її кашель і вона зімліла.

Пісня виколисала її і була щирою посестрою в радості і смутку, а вона була їй вірна до останнього духу.

Мене взяв такий жаль, жаль без міри, що душа злетіла понад усьо марне на сїй землї й тоді з'явила ся мені мати.

Її очі дивили ся на мене, моя безконечна туга воскресила її.

Я побіг до дому і кинув ся з несамовитим розмахом малювати образ.

Так минали дні.

За той час не видів я мачохи нї карлика.

Глубока тишина довкола, на дворі літо, в кімнаті повно съвітла, я сиджу й дивлю ся в свій твір. Нерухомо придивляю ся грі своєї душі, образи самі приходять, забуті хвилі з житя моєї матери.

Найранше вона з нас всіх устає, найпізнійше лягає. Праця й праця.

Отсе ранок. Челядь обідає, синій промінь всуває ся крізь вікно, в поперек хати, стелить ся на головах і снує mrію. Мати задивила ся в нього, хтось озвав ся, вона шепнула: „Тихо“ — дивила ся далі в той промінь.

Звичайно порає ся сама в хаті й тоді все смутна. В самім розгарі роботи згадає про щось, огляне ся поза себе й стане нерухома як статуя. При шитві відведе руку з іглою, спинить її на-

раз, задивить ся в призабутий спомин, відтак зітхне тяжко й шиє далі.

В лісі жерело, мати йде по воду, та не доріжкою, але все новою стежкою, мохом, куди ще ніхто не йшов.

Поодинокими словами будить покійна в мені душу і пересуває передо мною дивний съвіт образів.

Лежу хорий, вона на ослоні біля вікна пряде кужіль. Останній промінь сипле золотий цвіт на її голову, в хаті тихо, лиш веретено фуркотить і летить рівно довкола, я задивив ся в ней і в небо за її головою і прохаю, аби заспівала що. І вона співає мені, як зорі летять у простір, хлопчина задивив ся в них і посилає за ними свою думку в съвіти, а ту думку ловить і ховає вічність.

О півночи слухаю в просоню й здає ся мені, що в саді вітер шумить смутно. Буджу ся, довкола сутінок, мати сидить у ногах, вдивлена в мене і плаче нишком.

Досьвіта вернув я з вічного сну й мені стало лекше. Мати винесла мене на приспу

Над головою голубе небо, над овидом йдуть довгою лавою білі й рожеві хмари.

— Отсе славне товариство виступає в похід, а онде леви везуть богиню в яснім ридванці, — повідає мати.

По нивах буяє вітер, дівчата мигають серпами, співанка стелить ся далеко як подільський лан, як українська туга.

Ой як ясненько, ой, як миленько,
куди сонійсько сходишъ,
а ще яснійше, а ще милійше,
куди матінка ходить...

Мамо, мамо... Ти одна на сїй землї съвята.
Не даром поети осьпівують тебе.

Вічність закрила твої очі, як хмара ясні зорі.

Твоя благородна душа покинула мене й полинула білою голубкою на золотій заходу.

Отець сидів біля мене, задивився в портрет давної дружини й поганяв рясні слізози.

— Тепер на старість не маю нікого, лише її. Нераз у безсонну ніч здається мені, що вона стукає в двері, виходить — довкола темно, глухо й пусто... Знаю, що не зійдемо ся вже там, тому живу з нею тут. І тону в споминах, тону, потапаю...

— Нераз явить ся мені в сні тиха, лагідна, як давно. — Вибачай, каже, що не додержала я тобі товариства... Дівчатем узяв ти мене в свої пороги, рано вийшла я з тобою в дорогу, а в полуночі змучили ся мої білі ніжки і тяжкий сон зломив мене...

Вийшла служниця й сказала що „пані“ кличуєть.

Старий скулив ся й вийшов.

Служниця прятала в кімнаті, глипала на образ, то на мене, я повидів, що хоче мені щось виявити, але онимає ся.

Я зачав з нею розмову, довідав ся, що не біщик її тато служив тут давно, в кінці вона пообзвирала ся й шепнула:

— Я би вам щось сказала, але бою ся...

— Кажи, я не видам тебе.

Присадковата постать зігнула ся в куті, буцім стирала порохи; обгоріле, не гарне, але людяне лицце було схилене над роботою, я вчув ось що:

— Пані й панич у великім клопоті, бо гадають, що ви прийшли відібрати свою землю. Перед татом криються, бо тато за вами, але ви стережітесь, бо хотять підплатити якихось людей, звязати вас і відвезти десь, ніби, як я се порозуміла, то до такого дому, що в нім тримають варіятів. Все по ночах пані з паничем над тим радять, я се підслухала тай вам кажу, тільки прошу вас дуже, не виявіть мене.

Нам і не снить ся нераз, що сей копає під
нами яму, а той ратує.

В якім съвіті перебував я цілий час?

Аж тепер зрозумів я, чому мачохай Нюнько
бокують від мене...

Вечеріло. Я вийшов у ліс і ляг серед гуща-
вини. Земля як мати тулила мою журбу.

В съвіті гамір, праця на зломану голову
ї ті прокляті години, що рядять і крутять чоло-
віком, заголомшували мене, а тут дрімучий ліс
обгорнув спокоєм.

Прийшла думка про карлика.

Давно, в деяку хвилю розніс би був його
кістки, тепер постарів ся я, дивлю ся більше
в себе, жите навчило терпеливости, Христова на-
ука промовляє до серця.

Хочеш мати колись по правдї заслужений
той маленький кусник землі — на гріб, то годї
думати лиш про те, аби їсти, пити і спати.

Стараю ся так робити, як би се Христос
зробив. Що-ж більше я годен?

Але міняйлів із храма треба прати, ох, прати!

Спокійно й не без серця дивив ся я в душу
карлика.

Се-ж, брате, та несита, чорна сила, що да-
вить чоловіка цілий вік, чатує по всіх закутках,
аби тебе ограбити, здерти зі шкіри, затоптати
в болото. Вона від самої найвисшої гори аж до
споду тай від колиски до гробу. Пустиш собі
кулю в лоб, ти ще не застив, а чоботи вже стя-
гають з тебе... Та сила також у нас самих, ми
боремо ся з нею як із ворогом у власній хаті
ї ніколи її не поборемо, бо границі межи злом
і добром нема, як нема двох богів: ясного і чор-
ного, лих один одинокий (і то в ідеї) мстивий
тай ласкавий, як одно серце, що орудує чистою
ї темною кровю в тілі.

Думки блукали як змучені журавлі над
морем.

Нараз здубоніло в корчах, як би зъвір гнав за зъвіром, тріск счинив ся близько, я призираю ся — на передї втікає дівчина й хлипає, за нею жене карлик, одною рукою відбиває ся від землі, в другій прут, і котить ся як ярич.

Я схопив ся й заступив дорогу.

Місяць съвітив на нас, ми дивили ся хвилю один на другого.

— Ти що тут робиш? — проскиглив карлик.

— Всюди тебе повно! Носиш ся з потайними плянами — характеристика твого народу й матери!

Я приступив до нього.

— Що верзеш? Поволи...

— Рушай з дороги! — зашипів він і шарнув мене прутом.

Я ймив його за горло й підняв в одній руці. Він метав ся, але я робив тепер своє розважно й спокійно. Пригнув грабову гилю, обвернув навколо шиї й пустив його в воздухи.

По сїм обгорнула мене мерзота, я поблукав лісом якийсь час, потім стямив ся й помчав до хати.

Тут стрінула мене несподіванка. Карлик мав за надто сильний карк і руки, аби повісити ся. Він розірвав гилю, полетів тельмом у низ, розповів усе і я саме застав, як він із мачохою дер образ моєї матери в кусні й обое топтали його ногами.

Вони впали на мене як хижі птахи і се прийшла хвиля, в якій я на безвихідну боротьбу тисячий своїх сірих днів і тисячий бессонних ночей, здавало ся, знайшов найпростіший спосіб, якого не пробував доси.

Я рушив ся до мачохи, вхопив її за волосє, кинув до землі й обкладав пястуками, при тім завважив блеском, що її тіло як у риса, що в нїм кісточки не досмотриш ся. Та нараз чиїсь руки обкутили мене в поясі як вужевкою, я пізнав

карлика, мені мигнула морока, що обкручує й давить моїх темних братів, і се довело мене до розпуки.

Я вхопив його за ноги, покладав ним мачоху і кидав до землі як клубком, та він обгорнув рамена довкола голови як пружини й шипів в одно:

— А таки мені нічого не вдієш.

Моя лють перейшла в божевілє.

*

*

*

Отсе я знов в чужині.

В рідну Україну не верну ніколи.

В самоті й скуці ковтаю гіркий жаль.

Так минають дні за днями.

А ночами переслідують мене видіння.

Десь серед темряви стає в полум'ю гніздо гадюк, я тікаю в долину, передо мною тінь аж до краю сьвіта купає ся в крові на спаленій, потрісканій землі, ніде корчика, ні билини, я падаю по провалах, а за мною з гори, від попалу котить ся голова карлика.

Лише скрию ся де, спочину на хвильку — бісова голова летить за мною.

Так стратив я образ матери.

Душа стала плоха, він не являє ся мені, я не годен відновити його.

Горе душ в цій книжці:

1. До моїх приятелів	3
2. Дівчина на чорнім коні	7
3. Яків Моренга	12
4. Тихий сьвіт	15
5. Сонце западає	17
6. За горою	21
7. Зерно гірчиці	24
8. Тіни серед тіний	28
9. Вечірні збитки	30
10. Ой, не ходи, Грицю	35
11. Адонай і Бербера	59
12. Дорийське підсінє	80
13. Картина з дневника	82
14. Похила вежа	85
15. Боротьба з головою	94

КАЗКА ПРО ПЕРСТЕНЬ

нариси її оповідаля Михайла Яцкова

....До тих, що тепер нових шляхів шукають, належить в нашім письменстві і Михайло Яцків.

...Яцків — се чудовий обсерватор. Важке, але гірке і богате житє було доброю школою в тім згляді. Автор богато бачив, богато пережив, відчув і передумав і на все умів глядіти. На людій і на природу. В тім згляді збірка його нарисів п. з. „Казка про перстень“, богата в докази сего змислу і сліди його ясні та видні для кожного читача.

...Побіч реалістичних образків йдуть у Яцкова символічні картини і нотатки психольогічних станів. Він описе всю комічну її погану бурю в родині розумних ідіотів в час приїзду гостей, щоб знов забратись до ловлення чарів літньої, погідної почти („Лісовий дзвін“). Так вічно. Майже кожда його річ написана інакше... Ніхто у нас не шукав своїх жерел там, де він їх находить. ніхто цілющої води не пив з цих так, як він се робить. Часом лиш йде шляхом, де були вже паші. Передовсім Стефанськ. Яцкова „Поворот“ міг би бути і в „Спільні книжечці“. Завелаб його туди не лиш припадкова, але і гідна подібності.

...Ті, що привикли до старих стежок, в „Казці про перстень“ зразу стежки може її не додачувати. Але треба глядіти. В тій „казці“ є богато живого життя і богато на болілого серця.“

(Остап Луцький, „Буковина“ ч. 111. 1907. Чернівці).

Михайло Яцків: Казка про перстень. „Молода Муз“ ч. 3. Львів 1908.. аркушів 8, стр. 128. З міст:

1. Гріх.
2. І не боїться ся.
3. Щире слово.
4. Дбала.
5. Гості.
6. Прийшла з далекого села.
7. Весь дуринця.
8. Діточа грудь в скрипці.
9. Шегаз.
10. Дитина.
11. Смерека.
12. Чортовий стрій.
13. Хлопя.
14. Регіт труна.
15. Портрет.
16. Діточа тайна.
17. Звела з дороги.
18. Казка про перстень.
19. Жабячий похорон.
20. Напасть.
21. По дорозі.
22. Лісовий давін.
23. Віднова на порохі.
24. Бузьок.
25. Воробці.
26. Поворот.
27. Благословене.
28. Серп.
29. Поема долини.
30. Доля молодецької Музи.
31. Мальований стрілець.
32. Біла квітка.
33. З монастиря.
34. Кедрина буде рости... — Книжка видана дуже чепурно, у французькім форматі, на ветшовім папері. Друкарських ошибок нема. Ціна 2 к. Замовляти можна в книгарні Тов. ім. Шевченка, Львів, ул. Театральна 7 і в більших книгарнях провінціональних.

Dorycki krużganek

opowiadania z ukraińskiego M. Jackiwa

„Dorycki krużganek“, tlumaczony na polskie przez poetę ruskiego Sydira Twerdochliba, — jest szeregiem dokumentów, świadczących o niespokojnym życiu wewnętrznym autora. o próbach wyrwania się z sieci banalnych i dokuczliwych dni i stąd książka ta jest ważną przedewszystkiem dla autora. Dla nas nie ma ona tak wyjątkowego znaczenia, my oczekujemy od Jackiwa dzieła bardziej zrównoważonego.“ (F. G., „Prawda“ XLVII, 1907. Warszawa).

„...Recenzja p. Feliksa Gwiźdża w n. 47. „Prawdy“ jest dowodem, że społeczeństwo polskie, ilekroć znajdzie się przed stromą skałą, nie wie, co z nią zrobić...“ (Karol Irzykowski: Włażą we własne korzenie, „Prawda“ XLIX, 2, 1907. Warszawa).

„Nazwisko Jaćkiwa było dotychczas w Polsce nieznane. Tom, który mamy przed sobą, jest tłumaczeniem rzeczy, wydanych przedtem porusku. Dobrze zrobił Jackiw, że dał się nam poznać. Talent jego świeży i oryginalny dopiero na szerszej arenie może znaleźć należyté uznanie. Nowele Jackiwa mają pierwszorzędne zalety. Bystry obserwator, dobry psycholog, artysta dojrzały i oryginalny — wygląda z kartek „Doryckiego krużganku“. Nie debiutant to niesmiały, szukający nowych dróg, ale artysta o dużej kulturze. Nowele Jackiwa odznaczają się nastrojem, ciekawą psychologią postaci i prawdziwie artystycznym darem obrazowania.“ (Henryk Zbierzchowski, „Nasz kraj“ XXIV, 1907. Lwów).

„Książka niewielka, 127 stronnic licząca, lecz zewnętrznie i wewnętrznie piękna, jedna z tych, które się czyta z zajęciem, a porzuca z żalem. Zawiera 19 ustępów rozmaitej treści. Z życia i rojeń, z rzeczywistości i fantazyi wziętych. Na wstępie do tego krużganka wita nas portret autora. Czoło wysokie, myślące, wzrok smutkiem przygnębiony, usta zaciśnięte, rysy jak z kości słoniowej rzezbione. Głowę podparł ręką małą, lecz spracowaną i patrzy przed siebie, jak sternik na fale morza, które mu łódź uniosły. Człowiek ten musiał wiele przeżyć i przemyśleć. Widzi się to zarówno z portretu, jak i z pism kreślonych zwieńcze, wyraźnie, wyrownie. Czy tknie się tematów codziennych, z wojska, klasztoru, wsi, lub miasta, czy sięgnie do zagadnień bytu, do pytań umysłu dzisiejszego człowieka dręczących, jest samym sobą, artystą świadomym swego zadania i pewnym swej dloni. Jest oszczędnym w słowach, a rozrzutnym w myślach, szczerym w uczuciach, a wybrednymi we formie, dalekim od

tandety, na pokup obliczonej. Stąd brak mu popularności u swoich, brak oklasków hucznych i przemijających. Nakładcy należy się wdzięczność, że wybrał takiego autora. Jest bowiem Jackiw człowiekiem wielkiego talentu i znacznej kultury literackiej, który szuka dróg nowych, nie bacząc, iż stare są gładkie i wygodne. Należy do „Młodej Ukrainy“, która sercem tkwi w poezji ojczystej, a myślą zwraca się do skarbnicy wszechludzkiej... Przekład może nie zupełnie polski, lecz nieszablonowy“. (E, „Krytyka“ III, 1907. Kraków).

Mychajło Jackiw: Dorycki krużganek, tłumaczone z ukraińskiego opowiadania, Lwów 1908, ark. 8, str. 132. Zawiera: 1. Psina. 2. Dusza dziecka w skrzypkach. 3. Wiosenny zachwyt. 4. Baśń o pierścieniu. 5. Malowany strzelec. 6. Diva. 7. Pogaństwo tłumu. 8. Wazy. 9. Białe owce. 10. Nuchim. 11. Z klasztoru. 12. Kartka z dziennika. 13. Poklon dusz. 14. Pod obuchem. 15. U miłosiernej bogini z kamiennem sercem. 16. Chrystus w garnizonie. 17. Dorycki krużganek. 18. Pochylona wieża. 19. Walka z głową. — Główny skład w księgarni B. Połonięckiego, Lwów, Akademicka 5, E. Wende i Sp., Warszawa. Cena 2 k. 50 h.

**ІГОРОЖ АВТОРА ВИЙШЛИ
СЛІДУЮЧІ ПІВОРИ:**

У „Вид. Спілцї“

- В царстві сатани**
іронічно-сентиментальні
картини Львів 1900
- Огні горять**
повість Львів 1902

Накладом В. Будзиновського

- Душі кланяють ся**
нариси з військового
життя Львів 1905

Люксусові видання

- Dorycki krużganek,**
opowiadania z ukraiń-
skiego przetłomaczył
Sydir Twerdochlib . Lwów 1908
- Казка про перстень**
нариси й оповідання . Львів 1908
-

Літературне видавництво
„Молодої Музи“ видало досі:

I. Василь Пачовський:

Жертва штуки, нарис. . 1 к. — с.

II. Петро Карманський:

Блудні огні, поезії . . — „ 80 „

III. Михайло Яцків:

Казка про перстень,
нариси й оповідання . . 2 „ — „

IV. Василь Пачовський:

На стоці гір, поезії . . 2 „ — „

V. „Привезено зілля з трох гір на весілля“
арт. одноднівка . . 1 „ — „

VI. Володимир Бирчак:

Під небом півдня, опо-
відання 1 „ — „

VII. Стефан Чарнецький:

В годині сумерку, поезії . 1 „ — „

VIII. Сидір Твердохліб:

В сувічадії плеса, поезії
в оправі 1 „ 60 „
брошуровані 1 „ — „

IX. Богдан Лепкий:

Поезіє, розрадо одинока . 1 „ 20 „

X. Михайло Яцків:

Чорні крила, оповідання
в оправі 2 „ 50 „
брошуровані 1 „ 50 „

Всі ті і дальші випуски набувати можна
в книгарні Н. Тов. ім. Шевченка,
Львів ул. Театральна ч. 7.